

VLADIMIR STRUGAR

UDK : 37.09(497.5)(091)

Pregledni članak /Review

Rukopis prihvaćen za tisak: 24. 5. 2023.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/yq32oh8ko9>

Duže trajanje obveznog školovanja u Hrvatskoj: Još uvijek nije ostvarena toliko potrebna europeizacija hrvatskoga školstva

Sažetak

Predmet je ovoga istraživanja struktura školskog sustava u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama s posebnim osvrtom na trajanje općega obveznog školovanja.¹ Pritom se primjenjuje deskriptivna metoda s povijesno-komparativnim pristupom. Autor u ovome članku prikazuje nastojanja nekih europskih zemalja, posebice zemalja Europske unije, reforme strukture školskog sustava sa svrhom produžetka obveznog školovanja. U tom kontekstu autor prikazuje i nastojanja Republike Hrvatske poznata po nazivu *europeizacija hrvatskoga školstva* nakon 90-ih godina 20. stoljeća s posebnim osvrtom na praćenje onih reformskih prijedloga kojima se predviđala promjena strukture školskog sustava i produžetak trajanja obveznog školovanja.

Istraživanjem se potvrdilo da su u većini europskih zemalja provedene strukturne promjene školskog sustava između 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, ali već i u prvim godinama nakon Drugoga svjetskog rata. Promjena školskog sustava kontinuiran je proces, a produživanje trajanja općega obveznog školovanja

¹ Napomena: Pojam školovanje koristi se kad je riječ o trajanju organiziranog odgoja i obrazovanja za učenike školske dobi najčešće od šeste do osamnaeste godine života, dok se pojmovi *odgoj* i *obrazovanje* odnose na proces organiziranog učenja i poučavanja, utjecaj na kognitivni, psihomotorički i afektivni razvoj.

nastojanje je koje se nastavlja i u suvremenim uvjetima. U Hrvatskoj se nisu dosljedno pratila takva nastojanja. Isto tako, nisu ostvareni svi reformski dokumenti poslije 90-ih godina 20. stoljeća u kojima se predviđalo duže trajanje obveznog školovanja (devet i deset godina). Tako su iznevjereni pokušaji europaizacije u jednom od bitnih promjena u školskom sustavu.

Četiri su skupine razloga za dužim trajanjem obveznog školovanja u Hrvatskoj: pridružiti se razvoju zajedničkog društva (Europske unije), ostvarivati zajedničku europsku obrazovnu usmjerenost, uvažavati specifičnosti psihofizičkog razvoja djece i mladih te zadovoljiti specifične potrebe hrvatskoga društva.

Ključne riječi: europaizacija; europska dimenzija obrazovanja; inovacije; reformologija; reforma; sustav odgoja i obrazovanja; školovanje; školski sustav.

Uvod

Danas, kad je ljudski duh oslobođen starih misaonih kategorija, svi smo prisiljeni pronaći vlastiti put u kaotičnome i rastrganome svijetu, koji je čak i opasniji od onoga sveobuhvatnoga, koji smo ostavili za sobom.

(Jeremy Rifkin, 2006., str. 13)

Predmet ove rasprave ulazi među važna pedagoška pitanja, posebice komparativne pedagogije odnosno pedagoške reformologije kao njezine teorije (Mijatović, 1994., str. 15; Pastuović, 1999., str. 334) ili pedagoške reformatologije koja se bavi „promjenama školskog/odgojno-obrazovnog sustava” (Rosandić, 2013., str. 15), ali se razumijeva i kao ciljani i vođeni sveukupni tijek promjena u obrazovanju (Antić, 2000., str. 20). Pedagoška reformologija ima spoznaje o zakonitostima na temelju kojih se mogu objasniti, predvidjeti i donekle utjecati na promjene. Međutim, promjene školskog/odgojno-obrazovnog sustava, kao jednoga od društvenih podsustava, pridržavaju se spoznaja i drugih znanosti i znanstvenih disciplina, primjerice, filozofije odgoja (određivanje ciljeva odgoja i obrazovanja, zadovoljavanje potreba društva ili pojedinca), ekonomike obrazovanja (financiranje promjena, obrazovanje i ekonomski rast, smjernice tržišta u obrazovanju), sociologije obrazovanja (različite socijalne skupine i različiti rezultati obrazovanja, djelovanje sustava u društvu), psihologije obrazovanja (dominantne teorije učenja, razumijevanja kako ljudi uče, primjerenost sustava razvojnim potrebama djece i mladih) i dr.²

Raspravu o produžetku trajanja obveznog školovanja u Hrvatskoj usmjerena je na dva razdoblja koja su prije svega obilježena važnim društveno-političkim prilikama i promjenama. Stoga će, u ovome prikazu biti riječi, s obzirom na dopušten

² Vidjeti: Barry Duffour; Will Curtis (2012), *Studij odgojno-obrazovnih znanosti: Uvod u ključne discipline*. Zagreb: Educa.

opseg teksta, o promjenama od 1945. do 1990. godine te opširnije o onima poslije 1990. godine kada Hrvatska stječe samostalnost i preuzima odgovornost za kreiranje obrazovne politike i društveni razvoj razumijevajući pritom da obrazovna politika – u vrijeme ekspanzije znanja i težnje za kvalitetom života pojedinca i društva – ima golemu ulogu i odgovornost u ukupnom razvoju zemlje te u ostvarivanju vlastitog identiteta u Europi i svijetu.

Svjesni smo činjenice da duže trajanje obveznog školovanja, primjerice, devet ili deset godina, u usporedbi s današnjih osam godina u Hrvatskoj, nije „presudno”, kako se često s pravom primjećuje (Šoljan, 2003., str. 39; Lesourne, 2000., str. 23) u mnogim pitanjima i problemima hrvatskoga školstva i da takva promjena sama po sebi ne bi pridonijela kvaliteti poučavanja i učenja. Međutim, takva je reforma barem toliko važna u hrvatskome školskom sustavu koliko je bila ili koliko je važna u mnogim drugim školskim sustavima u Europi i svijetu, to više što se sustavi u suvremenom svijetu suočava sa sve složenijim problemima i nepoznicama.

Metodologija istraživanja

Predmet je ovoga istraživanja utvrditi stanje i promjene strukture školskog sustava u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama s posebnim osvrtom na trajanje obveznog školovanja. Stoga je cilj prikazati u povijesnoj retrospektivi nastojanja nekih europskih zemalja, posebice zemalja Europske unije, reforme školskog sustava koje su rezultirale produživanjem obveznog školovanja. Osim toga, riječ je i o nastojanju da se u Hrvatskoj ostvaruju ideje europeizacije hrvatskoga školstva nakon 90-ih godina 20. stoljeća, pri čemu je znanstveni interes usmjeren na praćenje onih reformskih prijedloga kojima su se predviđale promjene strukture školskog sustava i produženje trajanja obveznog školovanja.

Radi ostvarivanja takvoga cilja potrebno je definirati ključne pojmove, odnosno ukratko prikazati promjene školskog sustava u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama u dva razdoblja, i to od 1945. do 1990. i poslije 90-ih godina 20. stoljeća, zatim naglasiti potrebu za dužim trajanjem obveznog školovanja u europskim zemljama, kronološki prikazati reformske dokumente u Hrvatskoj te obrazložiti četiri skupine razloga o tome zašto bi trebalo duže trajati obvezno školovanje u Hrvatskoj, odnosno kako ga uskladiti s temeljnim europskim rješenjima kao izrazom njegove europeizacije.

U ovome je istraživanju primijenjena deskriptivna metoda s povijesno-komparativnim pristupom, što je omogućilo uvid u strukturu školskih sustava u određenom povijesnom razdoblju u Hrvatskoj i Europi te određenu sintezu i generalizaciju.

Objašnjenje pojmova

Radi boljeg razumijevanja ove rasprave potrebno je objasniti neke pojmove. S obzirom na naše zalaganje da se školski/odgojno-obrazovni sustav promijeni ili mijenja (Anić, 1991., str. 567), najčešće se u javnosti i literaturi pojavljuju pojmovi *reforma* i *inovacija*. Tim je pojmovima zajedničko obilježje – promjena. Međutim, oni imaju svoja jasna pojedinačna objašnjenja s različitim uzrocima i posljedicama.

Reforma školskog odnosno odgojno-obrazovnog sustava promjena je njegove strukture, to je temeljna i cjelovita promjena strukture državnog sustava pa takva promjena utječe na okolinu i društvo (promjena načina upravljanja, promjena kurikula, povezivanje obrazovanja s tržištem rada). Reforma je uvijek rezultat političkih sustava i dogovora. Pojam *reforma* u ovome kontekstu nije shvaćena kao nasilno mijenjanje školskog sustava (revolucijski i nametanjem promjene *odozgo*), nego kako će se politička i društvena odluka o konceptu promjena temeljiti na suradnji znanosti, lokalne zajednice, a posebice roditelja, škola i učitelja te da će se provoditi postupno, primjereno stvorenim uvjetima uvažavajući pritom vrijednost „oprezne decentralizacije” (Delors, 1998., str. 30).

Reforma se temelji na potrebi prilagodbe sustava mnogobrojnim aktualnim okolnostima suvremenog društva (Mijatović, 2000., str. 243-244; Pastuović, 1991.). U pedagoškoj literaturi razlikuju se sintagme *vanjska reforma* i *unutarnja reforma* škole. Dok se vanjska reforma shvaća kao promjena u cjelokupnoj strukturi školskog/odgojno-obrazovnog sustava, unutarnja je reforma promjena u pedagoškom načinu života i rada škole na svim razinama školovanja (Poljak, 1984., str. 5).

Inovacija je dinamična promjena, ona je pojedinačna radi poboljšanja neke sastavnice sustava i smatra se najpogodnijim sredstvom za uspostavu ravnoteže između škole i društva (Baert, Galton i sur., 1989., str. 8). Inovacija može biti zakonska (promjene su određene zakonom), sustavna (promjena pojedine sastavnice sustava), školska (uvođenje produženoga ili cjelodnevnog boravka, novi oblici stručnog usavršavanja učitelja) i operativna (primjena novih nastavnih metoda tijekom učenja i poučavanja) (Antić, 2000., str. 178).

Kad se raspravlja o promjeni školskog sustava i sustava odgoja i obrazovanja, valja uvidjeti sličnosti i razlike između ta dva pojma. Sličnost je u tome što su to sustavi, dakle cjelina, jedinstvo više sastavnica koje su međuovisne, među sastavnicama je određena pokretljivost, određene su okruženjem, sustav se može modelirati i njime se može upravljati (Potkonjak, 1982., str. 39-40). Sustav je „tvorevina koju karakteriziraju red, način djelovanja i svrha, a mogli bismo dodati i stanovita ustaljenost” (Božičević, 2001., str. 13).

Razlike se uočavaju u obuhvaćenosti institucija odgoja i obrazovanja. Pojam školski sustav višeslojan je i obuhvaća sve institucije (državne i privatne) odgoja i

obrazovanja od ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja do visokog obrazovanja (šire tumačenje pojma) ili obuhvaća osnovne i srednje škole te škole za učenike s poteškoćama u razvoju (kao uži pojam). U ovome će radu najčešće biti riječi o školskom sustavu u širem shvaćanju toga pojma. Pojam *sustav odgoja i obrazovanja* širi je pojam od pojma školski sustav jer obuhvaća sljedeće: a) sve ustanove odgoja i obrazovanja od ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja do visokog obrazovanja, b) sve oblike formalnoga i neformalnog (ili neškolskog) obrazovanja.

Promjene i uređivanje školskog sustava i sustava odgoja i obrazovanja provode se u posljednja dva desetljeća 20. stoljeća prema originalnoj inačici Međunarodne standardne klasifikacije obrazovanja (*International Standard Classification of Education, ISCED*) koju je prihvatila UNESCO-va Generalna konferencija u studenome 1997. godine. *ISCED* obuhvaća početno obrazovanje u ranoj životnoj dobi prije ulaska u svijet rada te nastavak obrazovanja tijekom života. *ISCED* obuhvaća pregled razina obrazovanja (od predprimarnog obrazovanja – razina 0 do razine šest koja vodi do znanstvene kvalifikacije).³ S obzirom na to da se zagovara produžetak obveznog školovanja, u ovome istraživanju uglavnom će se obuhvaćati razina 0 – rani i predškolski odgoj i obrazovanje, razina 1 – primarna razina (početno osnovno obrazovanje) i razina 2 – (niže sekundarno obrazovanje) ili niže srednje obrazovanje/drugi stupanj osnovnog obrazovanja. Prema svome trajanju u Hrvatskoj se ne podudaraju takve razine obveznog obrazovanja s *ISCED*-om 1997.⁴

Obvezno opće školovanje, kao aktivno sudjelovanje u odgoju i obrazovanju u odgovarajućoj vrsti škole, određuje se zakonski za određenu dobnu skupinu djece (Mijatović, 2000., str. 207). Ono ima općeobrazovna obilježja te je jednako namijenjeno svakom djetetu. Tijekom općeg obrazovanja učenik se razvija u tri područja: kognitivnom, psihomotoričkom i afektivnom jer mu to omogućuje znanstvene spoznaje iz različitih znanosti, umjetnosti, sporta, kulture i tradicije. Takve su spoznaje potrebne svim osobama određenog društva bez obzira na to u kojem će području rada ostvariti svoj profesionalni život. U strukturi školskog sustava opće obvezno školovanje traje različito i to je najčešće primarno obrazovanje u trajanju od četiri i pol ili šest godina i niže srednje/sekundarno obrazovanje, a u najvećem broju zemalja obvezno školovanje traje devet ili deset godina, ali i duže. Ono je danas „putovnica za život” (Delors, 1998., str. 130).

³ Posljednja je inačica *ISCED*-a iz 2011. Vidjeti: Institute for Statistics, 2012. *International Standard Classification of Education. ISCED 2011*. Dostupno na: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf>.

⁴ U svezi s *ISCED*-om 1997. godine u Hrvatskoj je objavljen 1999. godine *Priručnik za upotrebu ISCED-a -1997. godine*. Državni zavod za statistiku pripremio je Metodologiju nacionalne standardne klasifikacije obrazovanja, *Narodne novine*, 2001., br. 105 te *Nacionalnu standardnu klasifikaciju obrazovanja (NSKO)*, lipanj, 2001.

Ova rasprava o potrebi produžetka obveznog školovanja pripada kontekstu u značenju pojma *europaizacija hrvatskoga školstva*. Taj pojam može se tumačiti kao smjernica u uređivanju školstva na načelima zapadnoeuropskoga, demokratskoga i građanskog društva i kao zajedničko nastojanje europskih država, posebice članica Europske unije, da se školstvo uredi u skladu sa školstvom europskih država (Mijatović, 2000., str. 101). Pojam *europaizacija*, kao europska mogućnost, u specifičnim uvjetima u kojima su se našle postkomunističke zemlje,⁵ znači namjeru da „svoje školstvo uredi primjereno europskom” (Antić, 1995., str. 12).⁶ Opredjeljenje zemalja da prihvate zajedničke europske ciljeve u odgoju i obrazovanju i zajedničku filozofiju o suradnji i djelovanju ne znači da se napuštaju vlastita obilježja (vlastitost) i tradicija u odgoju, obrazovanju, kulturi i posebnim ciljevima pa to nije uniformiranje odgoja i obrazovanja. Obrazovanje ostaje u nadležnosti nacionalnih država koje zadržavaju potpunu odgovornost za sadržaj i kvalitetu njihova školskog sustava. Europska unija nema zajedničku obrazovnu politiku, ali nastoji ostvariti suradnju između država članica. Logičan je to put zajedničkog razvoja zemalja koje su se opredijelile da se stvaraju i jačaju intelektualna, kulturna i tehnološka europska dostignuća odnosno dostignuća Europske unije.

Ideja o europaizaciji školstva prožima se s idejom o europskoj dimenziji obrazovanja koja se pojavila sredinom 80-ih godina 20. stoljeća kao multilateralni projekt u Vijeću Europe i Europskoj uniji (tada Europskoj zajednici) (Zidarić, 1996., str. 161). Europska dimenzija obrazovanja polazi od nacionalnih interesa i obilježja školskog sustava „nastojeći pronaći i definirati njihove zajedničke i ‘pridodane’ nastavne i ostale sadržaje i vrijednosti u traganju za europskim zajedništvom i identitetom, koji čini europsku obrazovnu politiku” (Zidarić, 1996., str. 161). Osim toga, nastoji se unaprijediti međunarodna suradnja i međusobno razumijevanje. Takve se zadaće ostvaruju organiziranjem međunarodnih projekata, razmjenom i studijskim boravcima učenika, nastavnika i škola, usklađivanjem kurikula te stručnog usavršavanja učitelja.⁷ Europaizaciju obrazovanja za Hrvatsku shvaćamo kao očekivanu i zakonjernu pojavu s obzirom na integraciju Europe (Mijatović, 1996., str. 3).

5 Strukturu školskog sustava mijenjaju, primjerice, Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Rumunjska, Bugarska i neke države nastale raspadom Jugoslavije, poput Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine te neke druge.

6 Vidjeti: Stanko Antić (2000), *Rječnik suvremenog obrazovanja*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 17.

7 O konceptu europske dimenzije u obrazovanju i dokumentima u kojima je pojam definiran te su definirani ciljevi i oblici provedbe vidjeti: Jasminka Ledić; Marko Turk (2013), *Izazovi europske dimenzije u obrazovanju: pristupi i implementacija u nacionalnom kontekstu*. U: Neven Hrvatić; Anita Klapan (ur.), *Pedagogija i kultura*. Sv. 1. Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, str. 262-273.

Europska dimenzija obrazovanja obuhvaća opće zadaće obrazovanja koje je definirala Europska unija kao obogaćivanje postojećih obrazovnih i drugih vrijednosti (pridodana vrijednost): stvarati jednake prilika za svakoga, omogućiti mladima osjećaj odgovornosti za život u međuovisnom društvu, razvijati učenikove mogućnosti radi samostalnog djelovanja i kritičkog procjenjivanja, stvarati uvjete da mladi uče tijekom cijelog života te ih osposobiti za prijelaz u radni život i rukovođenje tehnološkim promjenama (Zidarić, 1996., str. 171). U kontekstu prihvaćanja i provedbe europske dimenzije obrazovanja traži se i odgovor na pitanja: Kako ostvariti školski sustav po mjeri razvijene Europe? Kako sudjelovati u kreaciji *homo europaeusa* ili autentične europske kulture, a da se pritom – uzimajući nekritički u obzir znanja drugih – ne izgube vlastite egzistencijalne posebnosti? (Piciga, 1993., str. 465-466).

Europeizaciji hrvatskoga školstva pridonijele su i tri važne odluke – pristup Hrvatske Bolonjskom procesu, *Međunarodnom programu za ispitivanje znanja i vještina učenika – PISA* i osnivanje Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Iako sve tri odluke u praktičnoj provedbi nisu znatno izravno pridonijele strukturnoj promjeni školskog sustava, one su ipak, svaka na svoj način, pridonijele otvaranju hrvatskoga školstva europskim i svjetskim obrazovnim težnjama.

Bolonjski proces prihvaćen je 1999. godine, a njemu je Hrvatska pristupila 2001. godine. To se odnosi na nacionalne razine u europskim zemljama, potom na europski prostor radi lakšeg djelovanja europskog tržišta rada, na povezivanje gospodarstva sa znanosti i tehnologijom te i na promicanje europskoga građanskog društva, a utječe i na globalnu razinu. Jednim od šest ciljeva Bolonjski proces omogućuje povezivanje podsustava visokog obrazovanja i podsustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja te osnovnoga i srednjeg obrazovanja s pomoću obrazovanja odgojitelja, učitelja i nastavnika, a također podizanje odgojiteljskoga i učiteljskog studija na znanstvenu razinu. Bolonjski proces omogućio je prihvaćanje sustava temeljenog na glavnim ciklusima: dodiplomskom studiju u trajanju od tri godine (*undergraduate*), diplomskom studiju (*graduate*) koji traje dvije godine i poslijediplomskom studiju (*postgraduate*) s trajanjem od tri godine. Pristup drugom ciklusu zahtijeva uspješno završen prvi ciklus studija koji mora trajati najmanje tri godine. Razina postignuta nakon tri godine smatra se potrebnim stupnjem kvalifikacije na europskom tržištu rada. Drugi ciklus usmjeren je prema magisteriju i/ili doktoratu, kao što je to slučaj u mnogim europskim zemljama.

Organizacija za ekonomski razvoj i suradnju (OECD) pokrenula je 2000. godine *Program međunarodnog procjenjivanja postignuća učenika (Programme for International Student Assessment – PISA)*, a provodi se od 2000. godine svake treće godine u tri

područja pismenosti: čitalačka (literarna), matematička i znanstvena pismenost.⁸ Program je znanstveno utemeljen i njime se provjerava mogu li učenici samostalno primijeniti znanja i sposobnosti stečene tijekom školovanja. Prednost je, dakle, na primjeni znanja, što je važno obilježje funkcionalne pismenosti, a ne na mjerenju usvojenoga ili memoriranog znanja, a utvrđuje se na temelju nekoliko razina (obično šest) zahtjevnosti znanja i sposobnosti. Rezultati *Programa međunarodnog procjenjivanja postignuća učenika* omogućuju dovoljno pouzdanih podataka (činjenica) o važnosti strukturnog usklađivanja školskog sustava s *Nacionalnom standardnom klasifikacijom obrazovanja (ISCED '97)*, ali i o zemljama koje uspješno organiziraju i ostvaruju nastavne sadržaje te o mnogim čimbenicima koji utječu na učenikov uspjeh, primjerice, školsko okruženje, socio-ekonomski status obitelji, kultura rada i učenja itd. Rezultati vrednovanja postignuća hrvatskih učenika u proteklim ciklusima provjere postignuća bili su ispod prosjeka zemalja članica OECD-a. Može se ustvrditi da obrazovna politika nije prepoznala važna obilježja uspješnih školskih sustava u svijetu, posebice zemalja u kojima obvezno obrazovanje traje duže u usporedbi s hrvatskim.

Kao jedna od važnih inovacija u europeizaciji hrvatskoga školstva svakako je i osnivanje Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja (NCVVO) kao znanstvene potpore u razvoju školskog sustava.⁹ Osnovan je na temelju *Zakona o Nacionalnom centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja 2004. godine (Zakon, 2004.)*. Nacionalni centar provodi ispite državne mature, nacionalne i međunarodne ispite, primjerice, *Program za međunarodnu procjenu postignuća učenika – PISA*, *Međunarodno istraživanje trendova u znanju matematike i prirodoslovlja – TIMSS*, *Međunarodno istraživanje razvoja čitalačke pismenosti – PIRLS* i dr. Čini se da se obrazovna politika dosad nije adekvatno koristila rezultatima takvih istraživanja radi promjene školskog sustava i njegova unapređivanja.

⁸ Vlada Republike Hrvatske donijela je 15. svibnja 2003. godine *Odluku o uključivanju u program međunarodnog vrednovanja postignuća 15-godišnjih učenika*. Republika Hrvatska uključila se u taj projekt u 3. ciklusu 2006. godine. Prihvaćenost u svijetu potvrđuje i podatak o broju zemalja koje sudjeluju, primjerice, dok su 2000. godine sudjelovale 43 zemlje, 2006. godine sudjelovalo je 58 zemalja, a 2022. godine (umjesto 2021. u kojoj nije održano ispitivanje zbog pandemije bolesti COVID-19) sudjelovat će učenici iz 85 zemalja. Dakle, u osmom ciklusu gotovo se udvostručio broj zemalja u usporedbi s početnom godinom primjene.

⁹ Vlada Republike Hrvatske u svom mandatu 2000.-2003. pripremila je *Zakon o Nacionalnom ispitnom centru obrazovanja* koji je prošao prvo čitanje u Hrvatskom saboru 2003. godine.

Kraći povijesni pregled promjena strukture školskog sustava u Hrvatskoj i u nekim europskim zemljama od 1945. do 90-ih godina 20. stoljeća

U ovoj se raspravi sažeto prikazuju pokušaji promjene strukture školskog sustava u Hrvatskoj i nekim europskim zemljama od polovice 20. stoljeća do njegova posljednjeg desetljeća kada su važni politički i društveni događaji znatno djelovali na stanje i razvoj u Europi, primjerice, na rušenje Berlinskog zida 9. studenoga 1989. godine. Tako je nestala granica između tadašnje dvije Njemačke i podjela Europe te se u Hrvatskoj, dvije godine kasnije, odlučuje o suverenosti i samostalnosti.¹⁰

Školski sustav u Hrvatskoj u tom se razdoblju razvijao prema društvenim i političkim postavkama socijalističke ideologije i stoga se nije ugledao na sustave zemalja koje su se razvijale na drukčijoj ideologiji. U tome se razdoblju mogu uočiti četiri etape u razvoju obveznog školovanja. Prema periodizaciji pedagoga Valentina Puževskoga (2011.) prva je etapa od kraja Drugoga svjetskog rata do 50-ih godina, kada se uvodi šestogodišnja te sedmogodišnja osnovna (obvezna) škola na temelju *Zakona o obaveznom sedmogodišnjem školovanju* od 30. listopada 1946. godine. Drugo razdoblje (1950. – 1960.) obilježili su *Zakon o narodnim školama* (1951.) i *Zakon o osnovnoj školi* (1959.)¹¹ kojima se određuje da obvezno osnovno školovanje traje osam godina. Između navedena dva zakona 1954. godine uveo je Sabor Narodne Republike Hrvatske osmogodišnje škole „tipa A” i „tipa B”.¹² Prema tome, obvezno školovanje s obzirom na trajanje – utemeljeno prije nešto više od šezdeset godina – u Hrvatskoj se do danas nije promijenilo iako su se u njoj, kao i u Europi, promijenile društveno-političke okolnosti. U trećem razdoblju (1960. – 1980.) bilo je nastojanja oko uspostave stabilnosti obilježja obvezne osmogodišnje škole. Međutim, na početku toga razdoblja (1960.) nastoji se, u sklopu postojećih osam obveznih godina, provesti unutarnju reformu kojom se organiziranost rada pokušava prilagoditi psihološkom i pedagoškom razvoju učenika. Tako se umjesto podjele na razrednu (I.–IV. razred) i predmetnu nastavu (V.–VIII. razred) planiraju tri etape, i to: I., II., i III.; IV. i V. te VI., VII. i VIII. razred (Nola, 1964., str. 3; Puževski, 2011., str. 165).¹³

¹⁰ Na temelju referenduma o neovisnosti održanog 19. svibnja 1991. godine Hrvatski je sabor donio 25. lipnja 1991. *Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti i Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske*.

¹¹ *Zakon o narodnim školama*, *Narodne novine*, 13. prosinca 1951., br. 71; *Zakon o osnovnoj školi*, *Narodne novine*, 14. kolovoza 1959., br. 32.

¹² Vidjeti: Blaženčić, A. (1957), *Osmogodišnje škole u NR Hrvatskoj i novi školski sistem predviđen školskom reformom*. *Pedagoški rad*, 12, br. 1-2, str. 23-28; Steinman, Z. (1964), *Obvezno školovanje u SR Hrvatskoj: demografski faktor, materijalne i kadrovske osnove*. Zagreb: Školska knjiga.

¹³ Prvo izdanje dokumenta *Osnovna škola – odgojnoobrazovana struktura* objavljeno je 1960. godine.

U četvrtom razdoblju, od 80-ih godina do 1990. godine, obrazovna politika više se bavi promjenama u srednjem školstvu pod nazivom socijalistički samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja (Podrebarac, 1985.) na temelju političke usmjerenosti Saveza komunista Jugoslavije i dokumenta *Rezolucija o zadacima Saveza komunista Jugoslavije o socijalističkom preobražaju odgoja i obrazovanja* iz 1974. godine. *Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju* (1980.) predviđa da se osnovno obrazovanje programski povezuje sa srednjim obrazovanjem kao što i *Zakon o usmjerenom obrazovanju* (1982.) određuje da se usmjereno obrazovanje programski povezuje s osnovnim obrazovanjem i čini jedinstven sustav odgoja i obrazovanja.¹⁴ Međutim, nastala su razilaženja oko toga je li takva promjena ipak produžetak obveznog školovanja na deset godina ili nije. Pritom se ističe kako zajedničke osnove ili pripremni stupanj u trajanju od dvije godine ne bi trebalo shvatiti kao produžetak osnovne škole na deveti i deseti razred. Ipak valja spomenuti i to kako je u raspravi o reformi osnovnog odgoja i obrazovanja – koja je održana 21. lipnja 1976. godine – istaknuto da se takvim prijedlogom reforme „općeg osnovnog, odnosno bazičnog obrazovanja” nastoji „da stvorimo jedinstveno desetgodišnje obrazovanje za većinu populacije” (Šimleša, 1976., str. 332). Isto tako, dvije godine poslije toga bilo je i onih koji su smatrali da „9. i 10. razred zajedno s osnovnom školom i predškolskim odgojem čine tzv. osnovno opće obrazovanje” (Uzelac, 1978., str. 434). Međutim, uvođenje pripremljene razine srednjeg obrazovanja nije stvarno rezultiralo dužim trajanjem općega obveznog školovanja koje i dalje traje osam godina. Jedna od prepreka za to bile su tada i ustavne odredbe kojima se određivalo da obvezno školovanje traje osam godina. U tome su razdoblju, gotovo do 80-ih godina 20. stoljeća, u pedagoškoj literaturi – kao što primjećuje i Vladimir Poljak – uvelike zapostavljena pitanja školske reforme te s tim u svezi i duže trajanje obveznog školovanja. Veća se važnost pritom pridavala razmatranjima o unutarnjoj reformi škole i školskog sustava, dakle pedagoškom načinu života i rada u školi (Poljak, 1984., str. 5).¹⁵

Budući da se nije mijenjala struktura školskog sustava i nije se produžilo trajanje obveznog školovanja, pitanje je – je li se u pedagogiji uočavao takav problem i predlagala rješenja. Kao odgovor na to pitanje valja spomenuti još i to kako su autori sredinom 70-ih godina 20. stoljeća zapazili da su reformna strujanja zahvatila mnoge razvijene zemlje te se u njima produživalo trajanje obveznog školovanja na devet, deset i više godina. Kada je riječ o budućnosti škole, ističe se kako „postaje sasvim jasno da će to biti desetgodišnja škola” (Tot, 1976., str. 138).

¹⁴ Vidjeti: *Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju*. Zagreb: Narodne novine, 1980; *Zakon o usmjerenom obrazovanju*. *Narodne novine*, 28. svibnja 1982., br. 20.

¹⁵ O promjenama u srednjem školstvu (pripremni i završni stupanj školovanja) od polovice 70-ih godina 20. stoljeća i kritičkim primjedbama valja vidjeti časopis *Kulturni radnik*, 40, br. 5, 1987., str. 1-92.

U naš pedagoški prostor početkom 80-ih godina 20. stoljeća dolaze prijevodi knjiga o različitim pristupima reformi sustava odgoja i obrazovanja. U njima se prikazuju, primjerice, tipologija obrazovnih reformi, spoznaje o težnjama za promjenama, posebno u industrijaliziranim zemljama. Osim što se u člancima prikazuje stanje i problemi u pojedinim školskim sustavima, u njima ima i nekih sastavnica metodologije promjena, od planiranja do primjene dokumenta kojima se planira promjena i evaluacija (Bogavac, 1982., str. 51-167).

Možda je jedan od uzroka što se tada nije prihvatila cjelovita promjena školskog sustava u nas radi dužeg trajanja obveznog školovanja i nedovoljna teorijska utemeljenost promjena ili nedostatak metodologije školske reforme jer se razvoj školstva usmjeravao prema idejama samoupravnoga socijalističkog društva i bio je znatno zatvoren prema nastojanjima i reformama u drugim razvijenim zemljama. Međutim, polovicom 80-ih godina 20. stoljeća objavljen je opsežan članak *Metodologija školske reforme* slovenskog pedagoga Vlade Schmidta (1985.), kojim se tvrdilo da je metodologija školske reforme „krajnje zanemarena” (Schmidt, 1985., str. 174). U članku je autor upozorio na važne odrednice svake školske reforme. Neke su njegove postavke sljedeće:

- školska reforma podupire zakonite odnose između društva i odgoja i njome se uspostavljaju takvi odnosi
- promjene u školskom sustavu, prije svega, predmet su znanosti, a potom ideoloških i političkih nastojanja onih koji odlučuju o promjenama
- planiranju reforme prethode temeljita znanstvena istraživanja i poznavanje obilježja reformi razvijenih zemalja („misaona polazišta reforme”)
- potrebno je organizirati javnu raspravu barem dvaput; prvi put o njenom konceptu, a drugi put o njezinim rezultatima
- ekonomsko-financijsko motrište treba uključiti u planiranje reforme i financirati promjene; iz toga se mora vidjeti spremnost društva da će podržati promjene.

Autor zaključuje raspravu riječima „da je metodološki dobro izvedena školska reforma moguća samo kao etapa u kontinuiranom interdisciplinskom istraživanju društvenih znanosti, pedagogije, sociologije, psihologije i ekonomije. Kod određivanja teoretskih ishodišta empirijskih istraživanja bit će potreban i doprinos filozofije” (Schmidt, 1985., str. 239).

Osim već spomenutih pokušaja reforme školskog sustava u različitim zemljama svijeta (1982.), valja svakako spomenuti i to da se u našoj literaturi pojavljuju tekstovi kojima se upozorava na svjetska nastojanja pa i na smjernice za provedbu reforme. Takav je, primjerice, tekst *Osnovne smjernice za reformu obrazovanja: izgledi*

za *dvadeseto stoljeće* autora G. S. Papadopoulosa i suradnika, predstavnika Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD).¹⁶ Navedene smjernice valja smatrati važnim prinosom izgradnji metodologije školske reforme.

Autor Philip G. Altbach u članku *Nacija u opasnosti: rasprava o reformi obrazovanja u Sjedinjenim Američkim Državama* analizira promjene nakon izvještaja *Nacija u opasnosti* (A Nation at Risk, 1983.). Pritom ističe da je val reformi usmjeren na podizanje standarda, odnosno kvalitete obrazovanja i osiguravanje izvrsnosti (*excellence*) (Altbach, 1989., str. 311). Predloženim reformskim smjerovima zajedničko je da se pojača uloga „obrazovanja u osposobljavanju Amerikanaca za sudjelovanje u jednom uništavajućem globalnom ekonomskom ratu”, što traži da se kurikulum mora više „vezati za svijet rada”. Stoga je nužno dati prednost prirodnim i tehničkim nastavnim predmetima i matematici (Altbach, 1989., str. 318).

Na izmaku osmog desetljeća 20. stoljeća na odgojno-obrazovnom obzoru u Hrvatskoj nazire se težnja za oslobađanjem znanstvenog nasljeđa „sovjetskog dogmatizma, anglosaksonskog empirizma i nadasve balkanskog primitivizma” (Poljak, 1988., prema: Kujundžić, 1988., str. 607). Takve se smjernice mogu uočiti i iz stavova sudionika na znanstvenostručnom skupu – okruglom stolu pod nazivom *Problemi, pravci i perspektive razvoja naše osnovne škole* (1988.).¹⁷ Cilj je toga skupa bio doprinos spoznajama o novoj koncepciji osnovne škole i njezinu razvoju za ulazak u 21. stoljeće na znanstvenim osnovama. Ističe se usto i potreba prevladavanja koncepta tradicionalne osnovne škole (str. 515), aktualizira se problem trajanja buduće osnovne škole od deset godina (str. 517) te sudionici predlažu „da se ozbiljnije razmisli o produženju trajanja obveznog školovanja na 9 ili 10 godina jer velik broj završenih osnovnoškolaca nastavlja školovanje u srednjoj školi” (str. 512). Poljak u svojem izlaganju sasvim određeno kaže: „Ne bismo smjeli prijeći u 21. stoljeće s njenim sadašnjim vremenskim okvirom. No, to je projekcija na dulji rok” (str. 526).¹⁸ S podosta pouzdanosti može se ustvrditi da su gledišta i zaključci pedagojske znanosti, u tome razdoblju, o potrebi promjene cjelovitoga školskog sustava bili znatno jedinstveni te ujedno i poziv za mijenjanje i njegove strukture.

¹⁶ Tekst je jedan od uvodnih izlaganja na Konferenciji visokih eksperata obrazovanja u Kyotu (Japan) održane 22. siječnja 1987.

¹⁷ Skup su organizirali 18. listopada 1988. godine u Zagrebu Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske, Institut za pedagoška istraživanja OOR-a Pedagojske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Pedagoško-književni zbor.

¹⁸ Polemičke rasprave pod nazivom *Reforma obrazovanja – kuda i kako?* objavljivale su *Školske novine* tijekom 1987. godine. Nekih od naslova jesu: *Nastavnike nitko ne pita*, 24. ožujka 1987., br. 13, str. 9; *Izraditi novi koncept obrazovanja*, 7. travnja 1987., br. 15, str. 9; *Interdisciplinarni dijalog*, 19. svibnja 1987., br. 21, str. 8. i dr.

Radi usporedbe u sljedećoj su tablici sažeto prikazane godine kada su neke europske zemlje odlučivale o trajanju obveznog školovanja u proučavanom razdoblju.

Tablica 1. Pregled trajanja obveznog školovanja i godine uvođenja u nekim europskim državama (prema: Petančić, 1973.; Mitrović, 1981.; Nikolić, 1984.; Matijević, 1991.; Antić, 1993.)

REDNI BROJ	NAZIV DRŽAVE	BROJ GODINA OBVEZNOG ŠKOLOVANJA	GODINA UVOĐENJA/ODLUKE	NAPOMENE
	Belgija	10 11	1969. 1980.	– nacrt zakona
	Savezna Republika Njemačka	9 10	1960. 1964.	– prema prijedlogu 1964.
	Njemačka Demokratska Republika ¹⁹	10 (opća politehnička škola)	1965.	
	Francuska	10	1959.	– provedba planirana za 1972.
	Engleska ²⁰	10 11	1944. 1971.	– tzv. <i>Batlerov zakon o obrazovanju (Education Act)</i> – na temelju Crowtherova izvještaja iz 1959., a intenzivna provedba od 1971.
	Norveška	9	1970.	
	Mađarska	8 10	od 70-ih godina	– osam godina ostvaruje se u osnovnoj školi, a deset obveznih godina: osam godina u osnovnoj i dvije godine u primarnom stupnju srednjeg obrazovanja
	Nizozemska	11	1985.	
	Švedska	9	1950. (1964.)	
	Finska	9	1972.– 1977.	
	Austrija	9	1962.	– Zakon o obveznom školovanju
	Grčka	6 9	1983.	

¹⁹ Nakon pripajanja DDR-a SR Njemačkoj 3. listopada 1990. na području jedinstvene SR Njemačke djelovat će dva paralelna i međusobno različita školska sustava, ali od školske godine 1991./1992. postupno se uvodi i u bivšem DRR-u sustav obrazovanja SR Njemačke.

	Italija	8	1971.	
	Poljska	8 10	? ?	– utemeljen kurukul za desetogodišnju opću školu
	Rumunjska	10	?	– poslije završenih osam razreda učenici su obvezni nastaviti obrazovanje još dvije godine
	Bugarska	8	1971.	– obvezno se obrazovanje ostvaruje u jedinstvenoj jedanaestogodišnjoj politehničkoj školi
	Čehoslovačka ²¹	10	1978.	8 + 2
	Turska ²²	5 8 12	2012.	– u pripremi do 1990. godine
	Portugal	9	1986.	– Zakon o sustavu osnovnog obrazovanja

Već i na temelju navedenih podataka o produživanju trajanja obveznog školovanja može se zaključiti da je to bilo nastojanje u većini europskih zemalja nakon Drugoga svjetskog rata. Međutim, takva su nastojanja poznata i u mnogim zemljama svijeta tako da obvezno školovanje – primjerice, u Japanu – traje devet godina od 1947. godine, u Sjedinjenim Američkim Državama u pravilu dvanaest godina, a ostvaruje se u primarnom i sekundarnom obrazovanju (najbrojniji sustav je 8 + 4). U Kanadi traje različito, jedanaest, dvanaest ili trinaest godina, ovisno o provinciji (francuska, britanska, američka), a uključuje i srednje obrazovanje. U Australiji obrazovanje traje devet godina. Isto su tako, u analiziranom razdoblju i neke druge zemlje svijeta ustrojile školski sustav u dužem trajanju, primjerice, u Jordanu devet godina, u Kini osam godina u ruralnim područjima, odnosno deset godina u gradskim sredinama, a Kuba je šestogodišnje obvezno školovanje produžila na devet godina s nakanom ostvarivanja dvanaestogodišnjeg školovanja.

U cjelini se može ustvrditi da je mnogo razloga za produživanjem trajanja obveznog školovanja, primjerice, brzi znanstveno-tehnološki razvoj, zastarijevanje znanja i sve brže udvostručavanje znanja, uvođenje novih nastavnih sadržaja i nastavne tehnologije, težnja za društveno-ekonomskim razvojem, povećanje produktivnosti rada, smanjivanje nepismenosti, demokratizacija obrazovanja, priprema za cjeloživotno obrazovanje te humanizacija odgoja i obrazovanja i dr.

²⁰ U jedinstvenoj zemlji obvezno je obrazovanje trajalo deset godina, tj. nakon završene osnovne škole učenici su bili dužni pohađati neku dvogodišnju srednju školu (8 + 2). Poslije 1990. godine i Češka i Slovačka samostalno razvijaju svoj školski sustav

²¹ Turska ima od 2012. godine dvanaestogodišnje obvezno školovanje.

Navedene promjene, tj. duže trajanje obveznog školovanja poticali su rezultati svjetskih istraživanja,²² međunarodni dokumenti²³ i potpora međunarodnih organizacija.²⁴ Njihov je utjecaj značajan i u razdoblju poslije 90-ih godina 20. stoljeća jer su predočile mnoge međunarodne inicijative koje su poticale razvoj odgoja i obrazovanja u svijetu, primjerice, *Obrazovanje za sve* (2000.), opismenjavanje i obrazovanje odraslih, cjeloživotno učenje (2000.), stjecanje ključnih kompetencija, *Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja (ISCED, 1997.)*, međunarodna istraživanja obrazovanja (npr., *Međunarodni program za ispitivanje znanja i vještina učenika – PISA*, *Program međunarodne procjene kompetencija odraslih – PIAAC*, *Međunarodno istraživanje trendova u znanju matematike i prirodoslovlja – TIMMS*, *Međunarodno istraživanje pismenosti odraslih – IALS* itd.).

Nastojanje za dužim trajanjem obveznog školovanja nastavljeno je do kraja 20. stoljeća i prvim desetljećima 21. stoljeća jer se od obrazovanja očekivalo da odgovori na nove društveno-ekonomske i tehnološke potrebe i mijene (globalizacija) te potrebe pojedinca (stjecanje novih pismenosti). U sljedećoj tablici prikazano je trajanje obveznog školovanja u većini europskih država.

²² U tom je kontekstu relevantno istraživanje koje je objavio Philip H. Coombs, direktor Međunarodnog instituta za planiranje obrazovanja pod nazivom *Svjetska kriza obrazovanja* (1968). Ukratko, u izvještaju se ističu četiri uzroka svjetske krize obrazovanja: nagla potražnja za obrazovanjem, ozbiljan nedostatak sredstava za obrazovanje, sporost školskih sustava u prilagođavanju potrebama okoline (društva) te nesposobnost društva da najbolje iskoristi obrazovanje za nacionalni razvoj.

²³ Ovdje je, prije svega, riječ o dokumentima kojima se definira obrazovanje kao jedno od ključnih ljudskih prava kao što su *Opća deklaracija o pravima čovjeka* (1948) u kojoj piše da „svatko ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno, bar u osnovnim i nižim stupnjevima“, *Deklaracija o pravima djeteta* (1959) i odredba da „dijete ima pravo na školovanje, besplatno i obvezno barem na stupnju osnovne škole“. Vidjeti: Dobriša Skok (ur.) (1991), *Ljudska prava: Osnovni međunarodni dokumenti*. Zagreb: Školske novine.

²⁴ Organizacija *Ujedinjeni narodi* sa svojim specijaliziranim ustanovama i međuvladinim organizacijama (*Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu – UNESCO*, *Svjetska banka*, *Međunarodna organizacija rada – ILO*), *Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj – OECD* i dr.

Trajanje obveznog školovanja u europskim državama danas

Opća nastojanja oko dužega obveznog školovanja

Tablica 2. Trajanje obveznog školovanja u europskim državama 1980./1981., 2006./2007., 2010./2011. (prema: Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 29, autorova obrada)

DRŽAVA	GODINE TRAJANJA OBVEZNOG OBRAZOVANJA (ISCED 1, ISCED 2)			NAPOMENA 2010./2011.: UČENIKOVE GODINE POČETKA I ZAVRŠETKA OBVEZNOG OBRAZOVANJA; GODINE OBVEZNOG + IZVANREDNOG OBRAZOVANJA ILI PREDŠKOLA
	1980./1981.	2006./2007.	2010./2011.	
Belgija ²⁶	8	12	12	6 – 18 g. 9 + 3 (izvanredno)
Bugarska	9	9	10	6 – 16 godina
Češka Republika	9	9	9	6 – 15 godina
Danska	9	9	10	6 – 16 godina
Njemačka	9	12/13	12/13	6 – 19 10 + 2/3 (izvanredno)
Estonija	8	9	9	7 – 16
Irska	9	10	10	6 – 16
Grčka	9	9	10	5 – 15 1 (predškola) + 9
Španjolska	9	10	10	6 – 16
Francuska	10	10	10	6 – 16
Italija	8	8	10	6 – 16
Cipar	9	10	10	5 – 15 1 (predškola) + 9
Latvija	8	11	11	5 – 16 1 (predškola) + 10
Litva	8	9	9	7 – 16
Luksemburg	10	11	12	4 – 16 2 (predškola) + 10
Mađarska	10	13	13	5 – 18 1 (predškola) + 12 (obvezno i sekundarno)
Malta	10	11	11	5 – 16 1 (predškola) + 10
Nizozemska	10	13	13	5 – 18 1 (predškola) + 12 (obvezno i sekundarno)

²⁵ Za sva tri govorna područja/zajednice u Belgiji: francusko, njemačko, flamansko.

Austrija	9	9	9	6 – 15
Poljska	8	10 + 2	10 + 2	6 – 18 10 + 2 (izvanredno)
Portugal	6	9	12	6 – 18 (obvezno i sekundarno)
Rumunjska	10	10	10	6 – 16
Slovenija	8	9	9	6 – 15
Slovačka	9	10	10	6 – 16
Finska	9	9	9	7 – 16
Švedska	9	9	9	7 – 16
UK – Engleska	11	11	11	5 – 16
UK – Wales	11	11	11	5 – 16
UK – Sj. Irska	11	12	12	4 – 16
UK – Škotska	11	11	11	5 – 16
Island	9	10	10	6 – 16
Lihtenšajn	9	9	9	6 – 15
Norveška	9	10	10	6 – 16
Turska ²⁷	:	8	8	6 – 14
Hrvatska	8	8	8	6 – 14

Iz prethodnih je podataka razvidno da je „opći trend dužeg trajanja obveznog obrazovanja, s ciljem da se osigura stjecanje ključnih kompetencija, zabilježen gotovo u svim obrazovnim sustavima od 1980. godine.” Svrha je takvih reformi smanjiti stopu napuštanja školovanja te da „svi učenici steknu svjedodžbu osnovnog obrazovanja” (Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 30). U deset zemalja pomaknut je početak obveznog obrazovanja na jednu godinu unatrag, negdje i na dvije godine (npr., u Latviji), dok je trinaest zemalja „produžilo trajanje obveznog redovitog obrazovanja za jednu ili dvije godine ili tri godine (Portugal). U Belgiji, Njemačkoj i Poljskoj obvezno je školovanje danas tri ili četiri godine duže u odnosu na 1980. godinu” te je proširen koncept izvanrednog obrazovanja (Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 30). U Nizozemskoj je obvezno izvanredno obrazovanje reformirano u redovito obrazovanje koje završava na kraju školske godine tijekom koje učenici napune osamnaest godina ili kada steknu punu kvalifikaciju.

Školske godine 1980./81. u nekoliko europskih zemalja obvezno je školovanje trajalo osam godina – što su u današnjim uvjetima još zadržale Hrvatska i Srbija – ali ono traje u mnogim državama devet, deset ili jedanaest godina. Trend dužeg trajanja

²⁶ U Turskoj od 2012. godine traje dvanaest godina obvezno obrazovanje (4 + 4 + 4).

obveznog školovanja nastavio se pa školske godine 2010./11. ono traje primjerice devet godina (Češka, Estonija, Litva, Austrija, Slovenija, Finska, Švedska, Lihtenštajn) i deset godina u većini država (Danska, Irska, Grčka, Španjolska, Francuska, Italija, Cipar, Slovačka i dr.). Međutim, ono traje i duže, dakle jedanaest godina (Latvija, Malta, Ujedinjeno Kraljevstvo – Engleska, Wales i Škotska) ili dvanaest godina (Portugal, Ujedinjeno Kraljevstvo – Sjeverna Irska) i trinaest godina (Mađarska i Nizozemska).

Obvezno školovanje na primarnoj razini (ISCED 1) započinje s pet ili šest godina. U Grčkoj, Cipru, Latviji, Luksemburgu, Mađarskoj i Poljskoj obvezno obrazovanje obuhvaća i predškolsku djecu u dobi od četiri, pet ili šest godina, a u Nizozemskoj, Malti i Ujedinjenom Kraljevstvu započinje u dobi od četiri ili pet godina.

Cijela razina višega sekundarnog obrazovanja (ISCED 3) obuhvaća obvezno školovanje u više država (Mađarska, Nizozemska, Portugal), dok u Belgiji, Njemačkoj i Poljskoj učenici u dobi od petnaest ili šesnaest godina obvezno pohađaju dvije ili tri godine neki od izvanrednih programa obrazovanja ili osposobljavanja u školi ili na radnom mjestu (*Struktura europskih sustava*, 2019., str. 9).

Prijelaz iz nižega (ISCED 2) na više sekundarno obrazovanje (ISCED 3) ostvaruje se jednu ili dvije godine prije završetka obveznoga redovitog školovanja (Belgija, Bugarska, Francuska, Italija, Irska, Nizozemska, Austrija, Slovačka, Ujedinjeno Kraljevstvo – Engleska, Wales i Sj. Irska) i Lihtenštajn (Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 29).

U prikazu promjena školskih sustava u Europi nužno je spomenuti i to da su postkomunističke zemlje uspjele uskladiti svoj školski sustav s prevladavajućim europskim nastojanjima pa tako, primjerice, (2010./2011.) obvezno školovanje traje devet godina u Češkoj, deset godina u Slovačkoj, Rumunjskoj i Bugarskoj, dvanaest godina u Poljskoj i trinaest u Mađarskoj.

Raspadom Jugoslavije 90-ih godina 20. stoljeća svaka od šest država u njezinu sastavu pošla je svojim odgojno-obrazovnim putem: Slovenija,²⁷ Sjeverna Makedonija,²⁸ Crna Gora²⁹ te Bosna i Hercegovina³⁰ uvele su 9- godišnje obvezno školovanje. Pri toj transformaciji školskog sustava Hrvatska i Srbija nisu uspjele. U tim su

²⁷ Slovenija objavljuje svoju koncepciju (*bijela knjiga*) promjena sustava odgoja i obrazovanja 1996. godine; Janez Krek (ur.), *White Paper on Education in the Republic of Slovenia*. Ljubljana: Ministry of Education and Sport. Postupno uvođenje devetgodišnje osnovne škole za 10 % škola počelo je 2000./2001. školske godine, a sve su škole obuhvaćene od 2003./2004. školske godine. Vidjeti: Mojca K. Šebart (2002), *Samopodobne škole: Konceptualizacija devetletke*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za školstvo; Filozofski fakultet.

²⁸ Obvezno 9-godišnje obrazovanje u Sjevernoj Makedoniji provodi se od 2007. godine.

²⁹ Crna je Gora koncept promjena utemeljila 2001. godine pod nazivom *Knjiga promjena* (2001). Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke. Vidjeti: *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, Sl. list RCG, br. 64/2002., 49/2007. i dr. godine.

³⁰ Uvođenje je počelo školske godine 2004./2005. te se u svim kantonima ostvaruje 9-godišnje obvezno školovanje od školske godine 2009./2010.

zemljama učenici obvezni pohađali školu osam godina. Zašto se i Hrvatska nije priključila prevladavajućim europskim (i svjetskim) nastojanjima? Što se zapravo radilo u protekla tri desetljeća? U nekim prijedlozima pojedinih znanstvenika i dokumentima (konceptije, strategije) znanstvenih ustanova i nadležnog ministarstva za odgoj i obrazovanje (kao predstavnika obrazovne politike) bit će riječi o promjenama školskog sustava u kojima se predlaže produžetak trajanja obveznog školovanja ili se to ne predlaže (nude se neka druga rješenja).

Što je učinila Hrvatska od 1990. godine

I prije političkih i društvenih promjena 90-ih godina 20. stoljeća bilo je rezultata istraživanja nadležnih ustanova koje su upućivale na potrebne promjene s obzirom na dužinu trajanja obveznog školovanja. Zavod za prosvjetno-pedagošku službu u *Valorizaciji Nastavnog plana i programa za osnovnu školu* (1977.) predviđa izradu nastavnih programa za „desetgodišnje bazično obrazovanje” (Valorizacija, 1977., str. 169), a Zavod za školstvo u *Valorizaciji Nastavnog plana i programa osnovne škole* (1991.) predlaže „izradu prijedloga nove konceptije i sistema osnovne škole u nas do kraja 1991. godine” (Vrgoč, 1991., str. 222).

S obzirom na rezultate valorizacije nastavnog plana i programa za osnovnu školu, na reformske rasprave 80-ih i kasnijih godina, na rasprave i zaključke kongresa pedagoga, Zvonimir Koraj smatra da u Hrvatskoj imamo 10-godišnje obrazovanje prema svome opsegu (Koraj, 1991., str. 109). Posebno upućuje na činjenicu da su se školske godine 1987./1988. nominalno učenici cijele generacije koji su završili osmi razred – upisali u srednju školu. Prema analizi kretanja u europskim zemljama autor je svoje razočaranje stanjem u Hrvatskoj izrazio riječima: „Samo mi, prokletnici Balkana... ostajemo zarobljeni 8-godišnjim osnovnim obveznim obrazovanjem” (Koraj, 1991., str. 110).

Republički komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu Hrvatske imenovao je početkom 1989. godine Komisiju za izradu elaborata o promjenama u sistemu odgoja i obrazovanja. Elaborat je objavljen pod nazivom *Prijedlog nove konceptije odgojno-obrazovnog sistema u Hrvatskoj* i upućen tadašnjem resornom ministarstvu.³¹ Prema novoj konceptiji predlažu se dvojake promjene (kratkoročne i dugoročne) obveznoga općeg školovanja:

- a) „Provesti unutrašnju kvalitativnu transformaciju osnovne škole, ne čekajući produžavanje obaveznog obrazovanja.

³¹ Prijedlog nove konceptije odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj objavljen je u *Delegatskom vjesniku*, 18. siječnja 1990., br. 492 i časopisu *Pedagoški rad*, 1990., 45, br. 4, str. 351-378.

- b) Započeti pripreme za produžavanje općeg obveznog obrazovanja sa 8 na 10 godina, što podrazumijeva izradu nove koncepcije obaveznog obrazovanja i odgovarajuće promjene u srednjem obrazovanju” (*Delegatski vjesnik*, 1990., str. 8).³²

Zamjetna je živost i angažiranost pedagogije u znanstvenom proučavanju školskih sustava u svijetu, što se može protumačiti kao nastojanje da se pridonese planiranim promjenama te njenom znanstvenom utemeljenju u kontekstu europeizacije ili europske dimenzije obrazovanja. Toj tvrdnji idu u prilog objavljene knjige, a osobitu važnost imaju dvije komparativne studije: *Osnovna škola u svijetu* i *Osnovna škola na pragu XXI. stoljeća* (Matijević, 1991.) i djelo *Edukologija: Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja* (Pastuović, 1999.).³³

Nakon *Prijedloga nove koncepcije odgojno-obrazovnog sistema u Hrvatskoj* (1990.), bilo je više prijedloga reforme školskoga sustava.

Ministarstvo prosvjete, kulture i športa raspisalo je natječaj za *Prijedlog sustava osnovnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Na natječaj je prispjelo dvadeset prijedloga koncepcije obrazovnog sustava u cjelini ili u dijelovima. Prosudbeno povjerenstvo procijenilo je pet prijedloga korisnim te je predložilo resornom ministarstvu da imenuje stručno tijelo koje će nastaviti s oblikovanjem obrazovnog sustava (*Izvešće prosudbene komisije*, 1992., str. 3).³⁴ Od pet korisnih prijedloga autori četiriju prijedloga predlažu produžetak obveznog obrazovanja na devet godina u prvom dijelu promjena, a potom s produžetkom na deset godina.

I sljedeća koncepcija promjena izlazi 1993. godine pod okriljem Ministarstva kulture i prosvjete pod nazivom *Nova hrvatska škola: Opća koncepcija odgoja u Republici Hrvatskoj*. Ta je koncepcija u nekim dijelovima uzimala u obzir pozitivne prijedloge iz 1992. godine. U općoj koncepciji *Nova hrvatska škola* predlaže se da osnovna škola (prvi stupanj obveznog obrazovanja) traje šest godina, a drugi stupanj tri godine, dakle devet godina. Predlaže se da učenici u drugom stupnju mogu odabrati četiri programa, i to: niža gimnazija, A-program (društvena skupina predme-

³² Vidjeti: Nikola Pastuović (1990), *Prijedlog promjena u sistemu odgoja i obrazovanja*, *Pedagoški rad*, 45, br.1, str. 5-24. Autor članka bio je predsjednik *Komisije za izradu elaborata o promjenama u sistemu odgoja i obrazovanja*. Prijedlog je potaknuo i znanstvene prikaze, npr., Aleksandar Kolka (1990), *Prijedlog promjena u našem odgojno-obrazovnom sistemu i svijet*. *Pedagoški rad*, 45, br. 2, str. 129-138.

³³ Dodajmo tome i to kako je *Educa*, nakladno društvo u Zagrebu, objavilo prvu knjigu, od ukupno stotinjak dosad objavljenih, autora Alaina Madelina pod nazivom *Osloboditi školu: obrazovanje á la carte* (1991). Autor se zalaže za promjene školskog sustava s motom: „Moj sin nije za školu – Ne. Škola nije za njega“, str. 16-17.

³⁴ Vidjeti: Radna grupa Zavoda za školstvo (1992), *Prijedlog sustava odgojno-obrazovnog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. *Život i škola*, 41, br. 2, str. 139-157.

ta), B-program (prirodna skupina predmeta) i C-program (usmjerenost na praktične sadržaje).³⁵ Kao i o svim prethodnim prijedlozima, tako su i o ovome, provedene stručne rasprave.³⁶ Osim koncepcije *Nova hrvatska škola* Zavod za školstvo Ministarstva prosvjete, kulture i športa predložio je reformski projekt pod nazivom *Katalozi znanja*. Katalozi znanja obuhvatili su sve nastavne predmete osnovne škole. U njima su bili naznačeni programski sadržaji postojećega nastavnog programa svakog predmeta te je posebno bila usmjeravajuća odrednica *Što bi učenik trebao znati*. U njoj su bile oživotvorene zadaće i razine znanja na kojima bi učenik trebao usvojiti nastavne sadržaje (*Katalog znanja*, 1992.).

Među važnim priložima koji su pridonijeli spoznajama o ključnim obilježjima odgojno-obrazovnih/školskih sustava u Europi i svijetu jesu i rezultati znanstvenog projekta *Komparativna analiza hrvatskog i europskog (svjetskog) školstva* što ga je organizirao Hrvatski pedagoško-književni zbor. Rezultati istraživanja objavljeni su u dvjema knjigama: Stanko Antić (ur.), *Školstvo u svijetu* (1993.) i Stanko Antić (ur.), *Europska orijentacija hrvatskog školstva: Školstvo u svijetu – II* (1995.). Osnovne su poruke tih istraživanja potreba „produženja obveznog obrazovanja na deset godina” (Antić, 1995., str. 139).³⁷

Navedene koncepte za reformu školskog sustava treba pozitivno vrednovati jer se tako može spoznati nužnost promjena i zato što su utemeljeni u vrijeme ratnih sukoba u Hrvatskoj (1991. – 1995.). Ta činjenica zapravo nije isprika što školski sustav nije promijenjen, već je spoznaja o tome koliko su društvene i političke okolnosti, u ovome slučaju, ozbiljna prepreka provođenju promjena. Međutim, u razdoblju od tih ratnih godina do danas vide se razlozi zadržavanja postojećeg stanja u više različitih čimbenika, ali prije svega u onima koji su usidreni u političke odluke koje nisu pokazale razumijevanje za nužan razvoj školskog sustava.

Valja izdvojiti još nekoliko koncepcija o promjenama školskog sustava s osvrtom na prijedloge trajanja obveznog obrazovanja. Sljedeći prijedlog pod nazivom *Program razvoja hrvatskoga školstva* (1995.) ne slijedi prethodne ideje o dužem trajanju obveznog školovanja, nego zagovara njezino 8-godišnje trajanje, i to tako da osnovna škola traje šest godina, dok su u sedmom i osmom razredu razlike u programima prema zahtjevnosti (A, B, C).

³⁵ Rukopis teksta *Nova hrvatska škola: Opća koncepcija odgoja u Republici Hrvatskoj* (studeni, 1993.) u autorovu je posjedu.

³⁶ Vidjeti: Rasprava o projektu *Nova hrvatska škola* objavljena je u časopisu *Metodički ogleđi* (1995), 6, br. 1, str. 9-111.

³⁷ Jedno je od uporišta takva stava i preporuka Svjetskog kongresa o planiranju razvoja i upravljanja u obrazovanju, koji je održan u Meksiku (25. – 30. ožujka 1990.) o devetogodišnjem općem obveznom obrazovanju kao optimalnoj inačici obveznog školovanja danas (Antić, 1995., str. 28).

Ministarstvo prosvjete i športa pripremi je 1998. godine *Prijedlog modela novog hrvatskoga školskog sustava* u kojem se predlaže: „Općeobveznim odgojem i obrazovanjem bit će obuhvaćena djeca od završene 6. do 15. godine života uz zadržavanje osnovnog osmogodišnjeg školovanja”, ali se osim niže osnovne škole ili razredne nastave za djecu od sedme do desete godine uključuje i predškola ili tzv. mala škola u trajanju od dva do tri dana tjedno (*Prijedlog modela*, 1998., str. 15). Te je godine Zastupnički dom Hrvatskoga sabora prihvatio *Prijedlog Rezolucije o hrvatskom školstvu* koja „zadužuje Vladu Republike Hrvatske da za siječanjsko zasjedanje Sabora (1999. godine, autorova primjedba) pripremi novu *Strategiju razvoja hrvatskoga školstva*, program osuvremenjivanja i pedagoške standarde” (Izvešće Hrvatskoga sabora, 1998., str. 8).

Program Vlade Republike Hrvatske za razdoblje 2000. – 2004. od 8. siječnja 2000. godine određuje kako je jedan od strateških ciljeva Vlade (resornog ministarstva) izrada nove koncepcije hrvatskoga školstva na temelju stručnih i javnih rasprava i elaboracija te iskustava europskih zemalja i preporuka međunarodnih organizacija.

Resorno je ministarstvo prosvjete početkom 2002. godine završilo prijedlog promjena pod nazivom *Projekt Izvorište: Koncepcija promjena odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj* (Strugar, 2002.),³⁸ dok je Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske objavio u prosincu 2001. godine prijedlog koncepta *Hrvatska u 21. stoljeću: Odgoj i obrazovanje* (Pastuović, 2001.). Na sjednici Hrvatskoga sabora održanoj 7. veljače 2003. zaključeno je da se prijedlozi navedenih dvaju dokumenata usklade i objave kao jedan jedinstven prijedlog promjena školskog sustava u Hrvatskoj. Na temelju provedbe toga zaključka nastao je dokument *Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće*³⁹ kojeg je prihvatila Vlada Republike Hrvatske u studenome 2003. godine, a objavljen je u knjizi *Strateški ciljevi i program razvoja odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj* (Strugar, Vavra, 2003.).

Važna je poveznica dvaju prijedloga upravo to što se predlaže duže trajanje obveznog školovanja, i to na devet ili deset godina (Pastuović, 2001., str. 3). Prijedlog o desetoj obveznoj godini školovanja temelji se na potrebi da se svakom učeniku

³⁸ Projekt *Izvorište* prezentiran je na Međunarodnoj konferenciji o obrazovanju u Zagrebu 24. svibnja 2002. godine, a suorganizatori konferencije bili su Radna grupa za obrazovanje i mlade Pakta o stabilnosti za Jugoistočnu Europu, Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) i Vijeće Europe. Vidjeti o planiranim promjenama školskog sustava: Vladimir Strugar (2001), *Ususret promjenama sustava odgoja i obrazovanja: utjecaji hrvatskih i europskih (svjetskih) trendova*. U: Hrvoje Vrgoč (ur.), *Uspješna škola: Poruke XII. Križevački pedagoški dani*. Zagreb – Križevci: Hrvatski pedagoško-književni zbor; Ogranak Križevci, str.76-82.

³⁹ Vidjeti: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/19.%20-%2010.2.a.pdf> (pristupljeno 1. prosinca 2022.).

osigura stjecanje prvoga jednostavnijeg zanimanja s pomoću jednogodišnjeg oblika osposobljavanja ako učenik ne nastavi pohađati neku srednju školu (Strugar, Vavra, 2003., str. 31).

Posve je razumljivo kako su se u našem javnom i školskom prostoru pojavili i drugi prijedlozi promjena školskog sustava, što je, dakako, prihvatljivo ako se njima rješavaju aktualni problemi hrvatskoga školstva. Valja spomenuti, primjerice, prijedlog iz prosinca 2002. godine, a to je *Prijedlog razvoja hrvatskog školstva po modelu srednjoeuropskog (austrijskog) školskog sustava* koji je poslan resornom ministarstvu prosvjete, Vladi Republike Hrvatske i Hrvatskome saboru. Prijedlog prati napomena da je to *Inicijativa grupe znanstvenika, umjetnika i pedagoga za srednjoeuropski model hrvatskoga školstva*.⁴⁰ Prijedlog je zapravo bio samo nastavak razmimoilaženja koje je potaknuo dokument *Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće* (2003.) o produžetku trajanja obveznog školovanja, što su podržavali predstavnici pedagogijske znanosti s jedne i dijela znanstvenika s druge strane, i to oni koji su slijedili ideje manjine znanstvenika – pripadnika različitih drugih, prije svega, prirodnih znanosti (npr., fizike, matematike, tehničkih znanosti) zagovarajući pritom osmogodišnje trajanje obveznog školovanja. Upravo među takvim odnosima valja tražiti i određenu odgovornost znanosti za mnoge neuspješne pokušaje promjena školskog sustava u Hrvatskoj.

Među nastojanjima od 2000. do 2003. godine kojima su se poticale promjene valja spomenuti i dokument *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu* (2002.) kojemu je bila svrha – rasterećenje učenika. Dokument je nastao na spoznajama da školske obveze što ih određuju nastavni programi i količinom i kvalitetom nadmašuju psihofizičke mogućnosti učenika osnovne škole. Temeljni metodološki pristup bio je prestrukturiranje važećih okvirnih nastavnih programa, pri čemu se utvrđuju temeljni nastavni sadržaji obvezni za sve učenike, ali i oni neobvezni (Milat, 2002.).

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa pripremlilo je *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. – 2010.* koji je usvojila Vlada Republike Hrvatske 9. lipnja 2005. godine kao strateški razvojni dokument. U njemu se ne predviđa duže trajanje obveznog školovanja od postojećega u trajanju od osam godina (Rakić, Milanović, Litre, 2005.). Međutim, na kritici *Kataloga znanja* pripremljen je dokument *Hrvatski nacionalni obrazovni standard (HNOS) 2005. godine*. Zamišljen je kao skup odredbi koje sadržavaju standarde odgojno-obrazovnih sadržaja, postignuća (znanja, umijeća i sposobnosti), poučavanja, praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća te stručnog osposobljavanja i usavršavanja učiteljstva (*Vodič kroz HNOS*, 2005., str. 13). Postavljeno je više ciljeva, a čini se da je jedan od važnijih bio „rasterećenje učenika

⁴⁰ Navedeni prijedlozi nisu javno objavljeni (tekstove ima autor članka).

smanjivanjem udjela enciklopedijskih sadržaja usmjerenih prema zapamćivanju i reproduciranju” (*Vodič kroz HNOS*, 2005., str. 12). Hrvatski nacionalni obrazovni standard prihvaćala je politika, ali ga struka nije podržavala. Prema jednom empirijskom istraživanju (N = 333, školska godina 2007./2008.) većina zacrtanih ciljeva HNOS-a, prema mišljenju učitelja, ravnatelja i stručnih suradnika, nije ostvarena (Strugar, 2012., str. 73).⁴¹

Međutim, ponuđeno je drukčije rješenje s ishodištem u *Planu razvoja sustava* iz 2005. godine. Hrvatski je sabor 21. lipnja 2007. godine donio *Nacionalni program mjera za uvođenje obaveznoga srednjoškolskog obrazovanja*. U tome se dokumentu ističe da je rano napuštanje školovanja najvažnija slabost školskog sustava, a žele se, između ostaloga, postići i sljedeći ciljevi: povećati ekonomsku konkurentnost, stvoriti pretpostavke za veće stope završetka srednjoškolskog obrazovanja i smanjiti postotak učenika koji ranije napuštaju srednje obrazovanje, uskladiti suradnju između područja obrazovanja i rada, usklađivati hrvatski odgojno-obrazovni sustav sa sustavima europskih zemalja radi usporedbe rezultata učenja itd. (*Nacionalni program*, 2007.). *Nacionalni program*, kao što se zna, nije ostvaren, a rezultati empirijskih istraživanja, primjerice, nastojanje da se smanji postotak učenika koji ranije napuštaju školovanje, pokazala su da trajanje obaveznog školovanja „ne može imati veći utjecaj na smanjenje stope ranog napuštanja škole” (Milas, Ferić, 2009., str. 666). Pritom se upozorava da bi se uvođenjem obaveznog srednjoškolskog obrazovanja pokazale razlike u kvaliteti nastave općeobrazovnih predmeta u prve dvije godine strukovnih škola u usporedbi s kvalitetom nastave „u devetom razredu osnovne škole” (Pastuović, 2012., str. 313).

U to je vrijeme u središtu prosvjetne javnosti bila izrada i razvoj nacionalnog kurikula. Prvo je objavljena *Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2007.) kako bi se pomaknuo interes „s prenošenja znanja na razvoj kompetencija” (*Strategija*, 2007., str. 11). Na ciljevima i načelima navedene *Strategije* pripremljen je *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (NOK) (2010.). „Temeljno obilježje Nacionalnog okvirnog kurikuluma je prelazak na kompetencijski sustav i učenička postignuća (ishode učenja) za razliku od (do) sadašnjega usmjerenoga na sadržaj” (NOK, 2010., str. 9). Nacionalni kurikulum eu-

⁴¹ Praćenje i vrednovanje eksperimentalne provedbe HNOS-a povjereno je Institutu za društvene znanosti *Ivo Pilar* od listopada 2005. do svibnja 2006. godine na 13 439 učenika/učenica. Ispitanici eksperimentalne skupine procjenjuju boljim ili većim sljedeće: ozračje koje vlada u školi, učestalost samostalnog rada, važnost uloge škole u pripremi učenika za život te su pokazali „bolje znanje od učenika/ca u kontrolnim školama”. Vidjeti: *Nacionalni program mjera za uvođenje obaveznoga srednjoškolskog obrazovanja* (2007). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, str. 10.

ropska je inovacija, ali je u našim uvjetima bio teorijski nepripremljen, što u njegovoj primjeni uzrokuje teorijsku i praktičnu zbrku i svojevrstu konceptualnu krizu. Istodobno je pripremljen za vremensko trajanje postojeće škole od osam godina, što znači da je obrazovna politika na duže vrijeme odustala od strukturne promjene školskog sustava pa time i od dužeg trajanja obveznog školovanja.

Za dugoročni razvoj obrazovanja, znanosti tehnologije iznimno je bilo važno i to što je Hrvatski sabor 17. listopada 2014. godine usvojio *Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije*. *Strategija* je usmjerena na osam razvojnih područja, a među njima je promjena strukture odgoja i obrazovanja, što zapravo znači „produljenje cjelovitoga općeg obveznog obrazovanja s osam na devet godina” s tim što se predlaže „produljenje razredne nastave s četiri na pet godina, pri čemu predmetna nastava u cjelovitom općem obveznom obrazovanju traje četiri godine” (*Strategija*, 2014.). Ozbiljnije napore dosad nije učinila politika obrazovanja radi ostvarivanja navedenog cilja.

Svijest o stvaranju Europe znanja

Hrvatska od 90-ih godina 20. stoljeća, kao i druge postkomunističke države, proživljava tranziciju, a to je bio prijelaz iz komunističkog društva u društvo pluralne demokracije i slobodnog tržišta, što je neminovno zahtijevalo i promjenu školstva i ujedno težnju prema europeizaciji. To je značilo da hrvatski školski sustav „uhvati korak sa školama u gospodarski razvijenim, znanstveno i tehnološki unapredovanim demokratskim državama, a da pritom očuva i svoju nacionalnu prepoznatljivost” (Antić, 1995., str. 11). Takav entuzijizam potvrdila su i znanstvena pedagoška istraživanja koja su bila usmjerena na proučavanje stanja u školskim sustavima drugih zemalja, s jedne strane, i u pokretanju promjena u našoj zemlji, s druge strane.⁴²

⁴² O tome svjedoče neke od objavljenih knjiga: Milan Matijević (ur.) (1991), *Osnovna škola u svijetu: Komparativna studija*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Katehetski salezijanski centar; Milan Matijević (ur.) (1991), *Osnovna škola na pragu XXI. stoljeća: Unutarnja reforma osnovne škole*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Katehetski salezijanski centar; Stanko Antić (ur.) (1993), *Školstvo u svijetu: Komparativna analiza hrvatskog i europskog (svjetskog) školstva*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor; Milan Matijević, Marko Pranjić, Vlatko Previšić (ur.) (1994), *Pluralizam u odgoju i školstvu*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar; Stanko Antić (ur.) (1995), *Europska orijentacija hrvatskog školstva: Školstvo u svijetu – II*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor; Anđelko Mrkonjić (1995), *Mogući pravci promjena u srednjoj školi*. Zagreb: Školske novine; Ivan Vuković (1995), *Financiranje visokoškolskog obrazovanja u Europi: Ulaganje u ljudsku inteligenciju*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor; Mladen Havelka (2003), *Visoko obrazovanje u Hrvatskoj i europskim zemljama: Prilog usklađivanju visokog obrazovanja u Hrvatskoj s europskim visokim obrazovanjem*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Ideja i potreba europeizacije školstva doživljava posebnu potporu kada su 24. studenoga 2000. godine započeli pregovori o *Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske*, s jedne strane, i europskih zajednica i njihovih država članica, s druge strane (2002.) te zahtjeva za članstvom u Europskoj uniji od 21. veljače 2003. godine.⁴³ U *Sporazumu* su tri točke kojima se definira suradnja „na podizanju razine općega obrazovanja i stručnih kvalifikacija u Hrvatskoj”, jačanje suradnje s pomoću programa *Tempus* na području obrazovanja i izobrazbe, promicanju demokracije, vladavine prava i gospodarske reforme te unapređivanje obrazovne strukture (*Sporazum*, 2002., str. 43). Tadašnje Ministarstvo prosvjete i športa predalo je 18. kolovoza 2003. Europskoj komisiji odgovore na *Upitnik* iz 18. poglavlja nazvan *Obrazovanje i osposobljavanje*. U dokumentu se predviđa reforma sustava odgoja i obrazovanja na temelju strategije *Strateški ciljevi i program razvoja odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj* (2003.). Jedan je od ciljeva, sukladno ISCED-u 1997., produžetak trajanja obveznog školovanja na devet godina te mogućnosti i desete godine obrazovanja učenicima koji se nakon obveznog obrazovanja ne upisuju u neku srednju školu s pomoću jednogodišnjih oblika osposobljavanja za prvo, jednostavnije zanimanje. Isto se tako u dokumentu ističe da je promjena (reforma) sustava odgoja i obrazovanja dugoročan proces „koji će trajati gotovo desetak godina. Za njih će Republika Hrvatska stvoriti potrebne materijalne i druge stabilne uvjete” (*Upitnik Europske komisije*, 2003., str. 9-10).

Sagleda li se objektivno što je učinjeno u dva desetljeća od prihvaćanja dokumenta za prijem Hrvatske u Europsku uniju s obzirom na promjenu školskog sustava, posebice tako da se produži trajanje obveznog školovanja, može se potvrditi da ono traje osam godina s dvije razine, razrednom i predmetnom nastavom, kako je to ustrojeno još prije šezdeset tri godine (između 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća) tijekom organiziranja osmogodišnjega obveznog školstva. Usporedimo li takve podatke s europskim obveznim školstvom, može se potvrditi sumorna i zabrinjavajuća činjenica da u hrvatskom školskom sustavu nije provedena reforma čak ni u razdoblju do 1990. godine kao i nakon 1990., i to u novoj realnosti, kada je Hrvatska stekla samostalnost i postala članicom Europske unije. Zapravo, stječe se dojam da je ulaskom u Europsku uniju jenjavao interes za promjenom školskog sustava takve vrste te se malo-pomalo gubila ideja o potrebi europeizacije hrvatskoga školstva odnosno težnja za ostvarivanjem europske dimenzije obrazovanja. Međutim, nova bi zbilja, kako europska tako i hrvatska, trebala biti snažan poticaj za promjenama u hrvatskome školskom sustavu te tako postati prioritet u državnoj politici, što bi ujedno pridonijelo ostvarivanju *europskog sna* koji „stvora novu povijest” (Rifkin, 2006., str. 15). Na to nas poziva i *Povelja o europskom identitetu* utemeljena na Kongresu Europ-

⁴³ Republika Hrvatska postala je punopravna 28. članica Europske unije 1. srpnja 2013. godine.

ske unije u Lübecku 1995. godine u kojoj piše: „Biti Europljanin nije stvar rođenja, već obrazovanja” (Havelka, 2003., str. 24).

Pokušaj dokazivanja potrebe za produžetkom trajanja obveznog školovanja u Hrvatskoj temelji se na potrebnoj promjeni položaja hrvatskoga školskog sustava u kontekstu aktualnog stanja u Europi⁴⁴, ali i na zaključcima studije *Ključni podaci o obrazovanju u Europi 2012.* kao aktualnom uvidu u europski obrazovni sustav. Izdvajamo dva zaključka:

- a) Opće nastojanje za produžetkom obveznog školovanja „s ciljem osiguranja stjecanja ključnih kompetencija zabilježeno je u gotovo svim obrazovnim sustavima od 1980. godine”, a djeca „započinju formalno obrazovanje u sve mlađoj dobi” (Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 12).
- b) Najznačajnija se reforma „u ovom području odnosi na produljivanje obveznog školovanja u pojedinim zemljama” (Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 11).

Zašto duže opće obvezno školovanje u Hrvatskoj

Razmatranje razloga za produžetkom trajanja općega obveznog školovanja utemeljeno je na pojedinačnoj i društvenoj svijesti o razvoju zajedničkog društva koje je zacrtalo ciljeve razvoja, zatim na svijesti⁴⁵ o zajedničkoj obrazovnoj usmjerenosti prema ostvarivanju ciljeva, znanstvenim spoznajama o psihofizičkom razvoju djece i mladih te specifičnim potrebama hrvatskoga društva. Razlozi o kojima će biti riječi međusobno su ovisni.

Prema društvu znanja i gospodarstvu utemeljenom na znanju

Nema dvojbe o tome da je obrazovanje jedan od ključnih čimbenika razvoja i napretka svakog društva i pojedinca. Takvu spoznaju potvrđuje činjenica da su zemlje s visokom razinom obrazovanja i najbogatije. U *Bijelom dokumentu o obrazovanju Povjerenstva Europske zajednice (1996.)* poručuje se: „Društvo budućnosti bit će, prema tome, društvo koje uči (*learning society*)” (Prema društvu koje uči, 1996., str. 13). Takav se cilj može ostvariti, među ostalim, i dužim trajanjem općega obveznog školovanja jer postojeći sustav s osam godina obveznog obrazovanja nije dovoljan za društvo znanja. Takvom tvrdnjom ne sagledavamo dugotrajan put stvaranja društva znanja isključivo u ozračju dužeg trajanja obveznog školovanja jer bismo time isklju-

⁴⁴ Aktualni europski kontekst treba dopuniti još s dvije činjenice: od 1. siječnja 2023. godine Hrvatska je ušla u poseban granični režim, tzv. *Schengen*, napustila kunu, dosadašnju novčanu valutu te prihvatila euro.

⁴⁵ Odabran je pojam *svijest* shvaćen kao „sposobnost mišljenja i rasuđivanja o objektivnom svijetu u sveukupnom doživljavanju” (Anić, 1991., str. 701).

čili utjecaj drugih čimbenika napretka (npr., znanosti, istraživanja i razvoja, inovacija, nove informatičke i komunikacijske tehnologije). Preporuka *Bijelog dokumenta o obrazovanju* upućuje na to da se treba usredotočiti na široko osnovno znanje (str. 17-18). Ono je temelj društva znanja koje je povezano za „spособnost prepoznavanja, stvaranja, obrade, transformacije, širenja i iskorištavanja informacija u izgradnji i primjeni znanja za ljudski razvoj” (*Prema društvima znanja*, 2007., str. 27). Široka osnova znanja, koja se stječe obveznim obrazovanjem, „postavlja temelje svijesti i europskog građanstva” (str. 25) i omogućuje razumijevanje svijeta, što je jedna od zadaća školovanja. Put prema društvu znanja, koje se ostvaruje na kvalitetnom općem obrazovanju, ujedno je put i prema gospodarstvu koje se temelji na znanju i primjeni znanja.⁴⁶ Na takvoj razini obrazovanja pojedinac uči kako treba učiti, osposobljava se za cjeloživotno obrazovanje koje je nužno tijekom života općenito i u profesionalnom životu posebno. Time se ostvaruje transforni potencijal učenja (Deklaracija o znanju, 2002.) te razvija ljudski kapital (znanja, vještine i kompetencije). U mnogim europskim dokumentima jasno se ističe da je osnovno „obrazovanje temelj na kojemu svatko gradi kuću ili strukturu prema vlastitom izboru. Ta osnova treba biti dovoljno čvrsta i široka kako bi izdržala razvoj strukture bez strogog ograničenja” (*Prema društvima znanja*, 2007., str. 74).

Zajednička europska obrazovna usmjerenost

Tri važna čimbenika usmjeravaju školski sustav i utječu na obrazovnu usmjerenost u Europi i europeizaciju obrazovanja. To su utjecaji informatičke tehnologije (zahvaćaju nastavne sadržaje, metode poučavanja i učenja, određuju aktivan odnos između učenika i učitelja), utjecaji internacionalizacije ekonomije (ostvarivanje proklamiranih sloboda: sloboda kretanja kapitala, ljudi, dobara i usluga) i širenje znanstvenoga i tehnološkog znanja (uspješno liječenje mnogih bolesti, duže trajanja životne dobi, brža poslovna i osobna komunikacija) (*Prema društvu koje uči*, 1996.). Osim toga, treba uzimati u obzir ciljeve kojima se omogućuje jačanje ljudskog kapitala: osposobljavanje za trajno zapošljavanje aktivnog stanovništva, osposobljenost za aktivno građanstvo, jačanje socijalne kohezije i smanjivanje socijalne isključenosti. Ostvarivanje navedenih ciljeva počiva na cjeloživotnom učenju, stjecanju ključnih kompetencija i *školi uspjeha za sve*. Postojeći školski sustav u kojem obvezno školovanje traje osam godina nije optimalan za ostvarivanje navedenih ciljeva te je nužno produživanje njegova trajanja.

Cjeloživotno učenje treba shvatiti kao ulaganje u *budućeg sebe*. Iako je prošlo više od dvadeset godina od donošenja *Memoranduma o cjeloživotnom učenju* (2000.),

⁴⁶ Vidjeti: *Važnost znanja i primjene znanja za izlazak iz krize i razvoj Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

korisno mu se vraćati jer je označio „prekretnicu za daljnje određivanje politike djelovanja Europske Unije” (Memorandum, 2000., str. 78). Cjeloživotno je učenje nužno za stvaranje društva i ekonomije utemeljene na znanju; ono je vodeće načelo za unapređivanje cjelokupnog procesa učenja; temelj je unapređivanja obrazovanja za aktivno građanstvo i zapošljavanje te uvjet za odstranjivanje nezaposlenosti. Jedan je od ključnih uvjeta da bi se ostvarivale takve namjere da se „sustavi obrazovanja i usavršavanja moraju prilagoditi novoj stvarnosti 21. stoljeća” i da je cjeloživotno učenje „glavni način za razvoj građanstva, društvene povezanosti i zapošljivosti,” (Memorandum, 2000., str. 81). Nužno je, osim toga, „visoko kvalitetno osnovno obrazovanje za sve” (Memorandum, 2000., str. 83). Hrvatsko školstvo na tragu takvih vizija čeka golem i odgovoran posao, pri čemu će škola morati – osim što osposobljava učenike za cjeloživotno učenje – i sama postati „organizacija koja uči kako bi jamčila djelotvornost i kvalitetu” (Šoljan, 2003., str. 37).

Stjecanje ključnih kompetencija jedan od važnih ciljeva obrazovanja općenito, a posebno općega obveznog obrazovanja koje je namijenjeno svima jer upravo ono treba omogućiti njihovo stjecanje. Ključne kompetencije ili osposobljenosti za primjenu znanja, određenih sposobnosti i vještina u nekom području ljudske aktivnosti trebaju biti korisne svim građanima zajednice, zatim upotrebljive u situacijama koje su zajedničke svim građanima radi obavljanja životnih potreba (npr., radnih, roditeljskih, aktivnog građanstva) te da pridonose zapošljavanju i socijalnoj uključenosti (Pastuović, 2005.; Puljiz, Živčić, 2009.).

Vijeće Europe utvrdilo je 2006. godine osam ključnih kompetencija, a njih je izmijenilo 2018. godine pod nazivom *Preporuka Vijeća o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje*.⁴⁷ Utvrđeno je osam ključnih kompetencija: kompetencija pismenosti, kompetencija višjezičnosti, matematička kompetencija, kompetencija u prirodoslovlju, tehnologiji i inženjerstvu, digitalna kompetencija, osobna i socijalna kompetencija, kompetencija učenja *kako učiti*, kompetencija građanstva, poduzetnička kompetencija te kompetencija kulturne svijesti i izražavanja. S obzirom na to da se ključne kompetencije stječu tijekom obveznog školovanja, temeljno je pitanje: Omogućuje li postojeći školski sustav, u kojem ono traje osam godina, njihovo stjecanje u potrebnoj širini i dubini te kvaliteti? Vjerojatno će to omogućavati školski sustavi u kojima obvezno školovanje traje duže.

Eksperti Vijeća Europe zagovaraju *obrazovanje za sve* smatrajući da osnovna škola/obvezno obrazovanje ne treba biti selektivno te je potrebna *škola uspjeha za sve*. Predlaže se inovacija pod nazivom *pedagogija uspjeha za sve* i ona se „nameće kao glavni cilj u mnogim obrazovnim sustavima” (Baert, Galton, Honeth i sur., 2002.,

⁴⁷ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=BG) (pristupljeno 20. 12. 2022.).

str. 10). Ideja se temelji na jednakosti i uzajamnosti te da svako dijete može postići određenu razinu osposobljenosti uz pomoć diferencirane nastave i diferenciranih metoda (Baert, Galton, Honeth i sur., 2002., str. 105). Ostvarivanje takve nastave i metoda odnosi se na kurikulum te organizacijsko ustojstvo škole koja omogućuje „vrijeme za stjecanje određenog znanja” (Baert, Galton, Honeth i sur., 2002., str. 111). U isticanju „potrebnog vremena” za poučavanje i učenje može se prepoznati poziv za strukturnom promjenom školskog sustava kao jednim od znakova europeizacije hrvatskoga školstva.

Struktura školskog sustava treba omogućiti razvoj mogućnosti u djece i mladih osoba

Primarno obrazovanje, u sklopu obveznog školovanja, u većini europskih školskih sustava traje šest godina, i to od šeste godine djetetova života do dvanaeste odnosno trinaeste godine (*ISCED* razina 1). To je (okvirno) razdoblje konkretnih misaonih procesa slijedom učenja predstavnika razvojne psihologije, npr., Jana Piageta. Obilježava ga snažan kognitivni, čuvstveni, socijalni i tjelesni razvoj. U tome se razdoblju dijete bavi „onim što se nalazi izravno pred njim – s konkretnim, opipljivim, stvarnim”, što znači da je za dijete „uvijek neposredna stvarnost” osnovno polazište (Vasta, Haith, Miller, 1998., str. 289-290). Ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva temelji se na načelu individualizacije, a to znači usklađivanjem nastavnih sadržaja te nastavnih metoda i strategija s osobitostima dječjeg razvoja.

Trajanje primarnog obrazovanja ne podudara se s postojećom praksom u hrvatskome školskom sustavu jer učenici polaze razrednu nastavu ili primarno obrazovanje četiri godine što bi trebalo promijeniti, tako da primarno obrazovanje (ili razredna nastava) traje pet godina kao prijelazno rješenje za trajanje šest godina.

U europskim školskim sustavima obvezno školovanje traje devet, deset i više godina. Nakon 6-godišnjeg primarnog obrazovanja učenici pohađaju niže srednje obrazovanje ili drugi stupanj osnovnog obrazovanja (*ISCED* razina 2). To je formalno-operacijsko razdoblje koje započinje obično između dvanaeste i trinaeste godine, s početkom adolescencije. Učenik lako prihvaća postavke „ako da”, „možda”, „ako onda”; kreće se u svijetu „hipotetičkog i zamišljenog” i ima „strog logički sustav za procjenu hipoteza i izvođenje nužnih zaključaka” (Vasta, Haith, Miller, 1998., str. 290). U tome razdoblju pojavljuju se velike individualne razlike. U didaktičkom smislu važna je unutarnja diferencijacija nastave. Pritom se nastoji omogućiti svakom učeniku da uspostavi „vlastiti ritam učenja”, a primjenjuju se nastavne metode koje mu „najviše odgovaraju” (Baert, Galton, Honeth i sur., 2002., str. 106). Vanjska se diferencijacija prakticira ako se učenici grupiraju na temelju njihovih postignuća ili usmjeravaju u neke srednje škole/programe nakon primarnog obrazovanja (institucionalna diferencijacija).

Dva su moguća pristupa produživanju općega obveznog školovanja. Pristup *odozdo* znači da bi se zakonski odredio raniji početak školovanja, odnosno da bi se uključila godina ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja ili tzv. predškola kao što se to predviđa u *Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije* (2014.). Drugi je pristup poznat pod nazivom *odozgo*, što znači da se opće obvezno školovanje produžuje i traje od šeste do petnaeste godine djetetova života, s tim da primarno obrazovanje (tzv. razredna nastava) traje pet godina.

Drugi se pristup čini izglednijim zbog toga što posljednja godina ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja ne ispunjava kriterije obveznosti, nije jednako dostupna svima i nije besplatna. Problem je što 146 jedinica lokalne ili područne (regionalne) samouprave nema vrtićkih programa na svome području (Dobrotić, Matković, Menger, 2018., str. 115). To znači da oko 30 % djece nije bilo obuhvaćeno programom predškole školske godine 2016./2017. (Dobrotić, Matković, Menger, 2018., str. 27). Tako se zakonska odredba ne ostvaruje, a podržavaju se značajne regionalne razlike koje štete razvoju one djece koja nemaju priliku pohađati predškolu. Osim toga, financiranje podsustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja gotovo je isključivo u nadležnosti jedinice lokalne ili područne (regionalne) samouprave koja „snosi od 99 % javnih izdataka za financiranje” (Dobrotić, Matković, Menger, 2018., str. 11), uz različit iznos participacije roditelja.

S obzirom na važnost ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja nužno je svoj djeci u godini prije polaska u obvezno obrazovanje omogućiti jednake uvjete. Poznato je da se učenike koji su pohađali predškolski odgoj smatra „prosječno uspješnijima u svom školovanju od drugih učenika. Oni dalje nastavljaju svoje studije i čini se da se mnogo lakše uklapaju u društvo” (Prema društvu koje uči, 1996., str. 31). Isto tako, potrebno je uzimati u obzir da je ulaganje u osnovno obrazovanje najisplativije, a osobito ulaganje u djecu predškolske dobi jer su ona djeca koja su bila u nekom obliku institucionalnoga ranog obrazovanja uspješnija u „svim kasnijim fazama cjeloživotnog učenja pa je i ekonomski povrat ulaganja u predškolsko obrazovanje velik” (Pastuović, 2012., str. 198).

Kurikul devetogodišnjega obveznog školovanja omogućuje nekoliko važnih rješenja

U usporedbi s osmogodišnjom školom valja posebno izdvojiti barem četiri rješenja na temelju iskustva u školskom sustavu Slovenije. Prvo, smanjuje se pritisak brojem nastavnih sati i (pre)opterećenost učenika. Omogućuje se veći broj sati za primjenu različitih nastavnih metoda i strategija, raznoliki nastavni sadržaji i veća je socijalna integracija škole. Osim toga, smanjuju se zahtjevi za pisanjem domaćih zadaća, a više je nastavnog vremena za ponavljanje nastavnih sadržaja i vježbanje ra-

zličitih nastavnih aktivnosti. Treće, u nastavnom radu više je vremena za poučavanje i učenje na različite načine i različitom brzinom. Četvrto, kao i u većini razvijenih zemalja podiže se obrazovana razina državljana te se pridaje veća pozornost kvaliteti u odnosu na količinu znanja.⁴⁸

Specifične potrebe hrvatskoga društva: omogućiti očekivano duže trajanje obrazovanja

„Jedan od preduvjeta postizanja visokog stupnja obrazovanja građana upravo je produljenje trajanja obrazovanja.” (Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 25). Sustav odgoja i obrazovanja treba biti tako ustrojen da se može procijeniti koliko će godina školovanja moći postići petogodišnje dijete tijekom života. Prema tome indikatoru organiziranosti školskog sustava može se zaključiti da se mladima u Hrvatskoj ne omogućuje dostizanje prosjeka zemalja Europske unije (N = 27/2009) te posebno u usporedbi s mnogim drugim europskim zemljama. Prosječno očekivano trajanje obrazovanja u dvadeset sedam europskih zemalja bilo je 2009. godine 17,2 godine, a u Hrvatskoj 14,0. S pojedinačnog motrišta očekivano trajanje obrazovanja (u godinama) je sljedeće: Finska (20,4), Island (19,9), Belgija (19,6), Švedska (19,6), Danska (18,8), Portugal (18,8), Slovenija (18,5), Norveška (18,2), Poljska (18,1), Litva (18,0), Estonija (17,9), Njemačka (17,7), Češka (17,7), Mađarska (17,6) itd. (Vassiliou, Šemeta, 2012., str. 26). Hrvatska zaostaje za prosjekom zemalja Europske unije 3,2 godine, ali u odnosu, primjerice prema Finskoj, za 6,4 godine, prema Islandu 5,9 godina obrazovanja, a sve to pridonosi povećanju prosječne obrazovanosti stanovništva te „vrijednosti intelektualnog kapitala i kompetitivnoj sposobnosti djelatnika u gospodarstvu i drugim djelatnostima” (Mijatović, 2000., str. 207).

Zaključak

S podosta pouzdanosti može se zaključiti kako su se u europskim zemljama i mnogim razvijenim zapadnim zemljama svijeta provodili reformski zahvati kojima se mijenjala struktura školskog/odgojno-obrazovnog sustava radi dužeg trajanja obveznoga općeg školovanja na devet, deset, jedanaest i više godina uz primjenu različitih rješenja kojima se omogućavalo takvo trajanje. Nastojanja za dužim trajanjem obveznog školovanja ima i u suvremenom razvoju, a potaknuta su ciljevima razvoja i društva pojedinih zemalja, a također i stvaranjem zajednice zemalja kao što je Eu-

⁴⁸ Prema: Uvođenje devetogodišnje osnovne škole (Radni materijal o sadržajnim i organizacijskim problemima devetogodišnje osnovne škole). Vidjeti: Mojca K. Šebart (2002), *Sa-mopodobe šole: Konceptualizacija devetletke*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo; Filozofska fakulteta.

ropska unija. Međutim, u središtu razvoja svake zajednice njezini su članovi osobe osposobljene za obavljanje različitih osobnih i društvenih uloga. Hrvatska je stoga kao njezina članica preuzela određene obveze u ostvarivanju zajedničkih ciljeva na temelju filozofije suradnje i obrazovnih programa.

Hrvatska je nakon Drugoga svjetskog rata pa do 90-ih godina 20. stoljeća izgradila školski sustav s obveznom osnovnom školom u trajanju od osam godina u uvjetima socijalističkog društva i ideologije te je na takav način bila daleko od europskih nastojanja. Započeta promjena srednjeg obrazovanja, između 70-ih i 90-ih godina, nije uspjela. Nakon 90-ih godina 20. stoljeća, stjecanjem samostalnosti i preuzimanjem obveza za kreiranjem školskog sustava predloženo je više reformskih dokumenata u kojima je bilo prijedloga za dužim trajanjem obveznog školovanja. Znanstvena literatura, prije svega pedagoška, stavljala je reformu školskog sustava u kontekst europeizacije hrvatskoga školstva i ideje o europskoj dimenziji obrazovanja.

Hrvatska politika, a posebno obrazovna, ne provodi dosljedno vlastite reformske dokumente, pri čemu se posebno ističe provođenje *Strategije obrazovanja, znanosti tehnologije* (2014.) te se mora s povjerenjem pridržavati znanstvenih spoznaja. Provedbom *Strategije* počela bi i promjena strukture školskog sustava te postupno uvođenje 9-godišnjega obveznog školovanja. Isto tako, potrebno je predvidjeti i desetu obveznu godinu za one mlade osobe koje neće nastaviti s pohađanjem neke srednje škole. Tako im se može omogućiti osposobljavanje za neko jednostavnije zanimanje.

Svjesni smo otpora u prethodnom razdoblju (mnogima smo i osobno svjedočili), ali i otporima u današnje vrijeme. Međutim, izgovorima nema mjesta. Umjesto njih treba preuzeti odgovornost za budućnost mlade generacije i društva jer željeni školski sustav uvijek pokazuje kakvu vrstu društva stvaramo (Chitty, 2012., str. 41). Potrebno je odgovoriti i na jednostavno pitanje: Može li školski sustav – u kojem obvezno školovanje traje osam godina – omogućiti generacijama mladih osoba istu ili barem približno istu osposobljenost za život u usporedbi sa zemljama u kojima se omogućuje duže trajanje obveznog školovanja? Isto tako, obvezni smo odabrati između dviju alternativa: a) pomiriti se sa svim tim i sustizati rezultate školskog sustava zemalja kojima smo se dobrovoljno pridružili; b) s njima zajednički omogućiti razvoj ljudskog kapitala, kako vlastite zemlje tako i zajedničke društvene zajednice.

Literatura

1. Altbach, Philip G. (1989), „Nacija u opasnosti”: rasprava o reformi obrazovanja u Sjedinjenim Američkim Državama. U: Nikša Nikola Šoljan (red.), *Perspektive obrazovanja*, 3. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 311-326.
2. Anić, Vladimir (1991), *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

3. Antić, Stanko (1995), *Europska orijentacija hrvatskog školstva: Školstvo u svijetu – II*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
4. Antić, Stanko (2000), *Rječnik suvremenog obrazovanja*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
5. Antić, Stanko (ur.) (1993), *Školstvo u svijetu: Komparativna analiza hrvatskog i europskog (svjetskog) školstva*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
6. Baert, Georges; Galton, Mayrice; Honeth, Peter i sur. (1989), *Inovacije u osnovnom obrazovanju*. Zagreb: Školske novine.
7. Bogavac, Tomislav (red.) (1982), *Perspektive obrazovanja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 51-167.
8. Božičević, Juraj (2001), *Zašto zagovaramo sustavski pristup?* U: J. Božičević (ur.), *Mislimo sustavski*. Zagreb: Hrvatsko društvo za sustave, str. 9-20.
9. Bulović, Irena (1977), *Prilog reformi odgojno-obrazovnog sustava*. *Pedagoški rad*, 32, br. 5-6, str. 235-243.
10. Chitty, Clude (2012), *Politika obrazovanja*. U: Barry Duffour; Will Curtis (ur.), *Studij odgojno-obrazovnih znanosti: Uvod u ključne discipline*. Zagreb: Educa, str. 41-69.
11. Coombs, Philip F. (1971), *Svetska kriza obrazovanja*. Beograd: Novinsko-izdavačka ustanova interpres.
12. Deklaracija o znanju (2002). U: Jakša Barbić (ur.), *Znanje – temelj konkurentnosti i razvoja*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 109-110.
13. Delors, Jacques (1998), *Učenje: blago u nama*. Zagreb: Educa.
14. Dobrotić, Ivana (2012), *Promjene u obuhvatu programima predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj na nacionalnoj i županijskoj razini 1990. i 2012*. *Revija socijalne politike*, god. 20, br. 1, str. 65-73.
15. Dobrotić, Ivana; Matković, Tea; Menger, Valentina (2018), *Analiza pristupačnosti, kvalitete, kapaciteta i financiranja sustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku.
16. Havelka, Mladen (2003), *Visoko obrazovanje u Hrvatskoj i europskim zemljama*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
17. *Izvešće Hrvatskoga sabora. O školstvu*. Zagreb, 20. prosinca 1998., str. 4-11.
18. Jergović, Mato (1977), *Uvođenje završnog stupnja usmjerenog obrazovanja*. *Pedagoški rad*, 118, br. 7-8, str. 353-365.
19. Jergović, Mato (1980), *Jedinstvo rada i obrazovanja: Cilj odgojno-obrazovnog sistema*. Zagreb: Školska knjiga.
20. *Katalog znanja: Razredna nastava; Predmetna nastava* (1992). Zagreb: Zavod za školstvo Ministarstva prosvjete, kulture i športa.
21. Koraj, Zvonimir (1991), *Zašto ne prelazimo na desetgodišnje obvezno školovanje*. U: Vladimir Jurić i sur. (ur.), *Odgoj i pedagogija u uvjetima demokratske preobrazbe*. Zbornik radova. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 109-113.
22. Lesourne, Jacques (2000), *Obrazovanje & društvo*. Zagreb: Educa.
23. Matijević, Milan (ur.) (1991), *Osnovna škola na pragu XXI. stoljeća*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Katehetski salezijanski centar.

24. Matijević, Milan (ur.) (1991), *Osnovna škola u svijetu: Komparativna studija*. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Katedra za salezijanski centar.
25. *Međunarodna standardna klasifikacija obrazovanja* (2000). Zagreb: Državni zavod za statistiku.
26. Memorandum o cjeloživotnom učenju (2000). *Obrazovanje odraslih*, 44, br. 1-4, str. 78-110.
27. Mijatović, Antun (1994), *Osnove ustroja školskoga sustava*. Zagreb: Školske novine.
28. Mijatović, Antun (1996), Uspostavljenje razvoja obrazovanja. *Društvena istraživanja*, 5, br. 1, str. 3-20.
29. Mijatović, Antun (2000), *Leksikon temeljnih pedagojskih pojmova*. Zagreb: EDIP.
30. Mijatović, Antun (2002), *Obrazovna revolucija i promjene hrvatskog školstva (Prinos koncepciji i strategiji promjena školstva Republike Hrvatske)*. Zagreb: Hrvatski zemljopis – Naklada dr. Feletar.
31. Milat, Josip (gl. ur.) (2002), *Kurikularni pristup promjenama u osnovnom školstvu: Razrada okvirnog nastavnog plana i programa u funkciji rasterećenja učenika*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske.
32. Milas, Goran; Ferić, Ivan (2009), Utječe li produljenje obveznoga školovanja na smanjenje stope ranog prekidanja školovanja. *Društvena istraživanja*, 18, br. 4-5, str. 649-671.
33. Mitrović, Darinka (1981), *Moderni tokovi komparativne pedagogije*. Sarajevo: Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
34. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće i srednjoškolsko obrazovanje* (2010). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
35. Nacionalni program mjera za uvođenje obveznoga srednjoškolskoga obrazovanja. *Narodne novine*, 2007., br. 71; http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_07_71_2184.html (pristupljeno 15. studenoga 2022).
36. Nikolić, Milenko (1984), *Glavne tendencije razvoja obrazovanja u svijetu*. Zagreb: Školska knjiga.
37. Nola, Danica (red.) (1964), *Osnovna škola – odgojnoobrazovna struktura*. Zagreb: Školska knjiga.
38. Papadopoulos i sur. (1987), Osnovne smjernice za reformu obrazovanja: izgledi za dvadeseto stoljeće. *Pedagoški rad*, 42, br. 4, str. 411-422.
39. Pastuović, Nikola (1991), Teorije reformi odgojno-obrazovnog sustava: Međunarodna usporedba. *Napredak*, 132, br. 4, str. 421-429.
40. Pastuović, Nikola (1999), *Edukologija: Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen.
41. Pastuović, Nikola (voditelj projekta) (2001), *Hrvatska u 21. stoljeću: Odgoj i obrazovanje (Bijeli dokument o hrvatskom obrazovanju)*. Zagreb: Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske.
42. Pastuović, Nikola (2005), *Model obveznog školovanja – studija izvodljivosti: Struktura predtercijarnog školovanja*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Centar za istraživanja i razvoj obrazovanja.
43. Pastuović, Nikola (2012), *Obrazovanje i razvoj: Kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Zagreb: Institutu za društvena istraživanja, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.

44. Petančić, Martin (1973), *Fenomenologija reformi obrazovnih sistema u praksi i teoriji*. Rijeka: Industrijsko-pedagoški institut FIP.
45. Petričević, Dušan (1991), Europske tendencije razvoja odgoja i obrazovanja. *Napredak*, 132, br. 4, str. 387-393.
46. Piciga, Darja (1993), Kako do škole po mjeri razvijene Europe. *Život i škola*, 42, br. 5, str. 465-474.
47. Podrebarac, Vladimir (ur.) (1985), *Socijalistički samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj*. Zagreb: Školske novine.
48. Poljak, Vladimir (1984), *Didaktičke inovacije i pedagoška reforma škole*. Zagreb: Školske novine.
49. Potkonjak, Nikola (1982), *Metodološki problemi sistemnih proučavanja u pedagogiji*. Beograd: Prosveta.
50. *Prema društvima znanja: UNESCO-ovo izvješće (2007)*. Zagreb: Educa.
51. *Prema društvu koje uči: Poučavanje i učenje (Bijeli dokument o obrazovanju) (1996)*. Zagreb: Educa.
52. Prijedlog modela novog hrvatskog školskog sustava. Dokumenti za raspravu (radni materijal). *Školske novine* (Poseban prilog), 27. siječnja 1998., br. 4, str. 15-19.
53. Prijedlozi novog školskog sustava Republike Hrvatske: Izvješće prosudbene komisije za koncepciju obrazovnog sustava. *Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture RH*. Izvanredno izdanje. Zagreb, 26. svibnja 1992.
54. Problemi, pravci i perspektive razvoja naše osnovne škole (1988). *Pedagoški rad*, 43 (129), br. 4, str. 505-621.
55. Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće. [https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/19.%20-%2010.2. a.pdf](https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/19.%20-%2010.2.%20a.pdf) (pristupljeno 1. prosinca 2022.).
56. Puljiz, Ivana; Živčić, Mile (ur.) (2009), *Međunarodne organizacije o obrazovanju odraslih*. 1. dio. Zagreb: Agencija za obrazovanje odraslih.
57. Rakić, Vini; Milanović Litre, Ivan (ur.) (2005), *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005. – 2010*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
58. Rasprava o reformi osnovnog odgoja i obrazovanja (1976). *Pedagoški rad*, 31, br. 7-8, str. 325-345.
59. Rifkin, Jeremy (2006), *Europski san: Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*. Zagreb: Školska knjiga.
60. Rosandić, Dragutin (2005), *Hrvatsko školstvo u okružju politike*. Zagreb: Školska knjiga.
61. Rosandić, Dragutin (2013), *Obrazovni kurikulumi, standardi i kompetencije: S posebnim usmjerenjem na jezično-književno područje*. Zagreb: Naklada Ljevak.
62. Scmidt, Vlado (1985), *Socijalistička pedagogija između etatizma i samoupravljanja*. Osijek: Pedagoški fakultet Sveučilište u Osijeku, str.174-239.
63. *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske, s jedne strane, i Europskih zajednica i njihovih država članica, s druge strane (2002)*. Zagreb: Ministarstvo za europske integracije.
64. *Strategija za izradbu i razvoj nacionalnog kurikuluma za predškolski odgoj, opće obrazovanje i srednjoškolsko obrazovanje (2007)*. Zagreb: Vijeće za nacionalni kurikulum Ministarstva znanosti, obrazovanje i športa.

65. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije. *Narodne novine*, 2014., br. 124, od 24. listopada 2014.
66. Strugar, Vladimir (gl. ur.) (2002), *Projekt Izvorište: Konceptcija promjena odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske.
67. Strugar, Vladimir; Vavra, Ivan (ur.) (2003), *Strateški ciljevi i program razvoja odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo prosvjete i športa.
68. Strugar, Vladimir (2006), *Promjene odgojno-obrazovnog sustava: Izabrana bibliografija 1945. – 2005*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
69. Strugar, Vladimir (ur.) (2011), *Škola škole: U povodu 80. obljetnice života prof. dr. sc. Valentina Puževskog*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
70. Strugar, Vladimir (2012), *Znanje, obrazovani standardi, kurikulum: Teorijsko-kritički pristup obrazovnoj politici u Hrvatskoj*. Zagreb: Školske novine.
71. Strugar, Vladimir (2014), *Pedagoški rad / Napredak: Bibliografija 1976. – 2010*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 109-120.
72. *Struktura europskih obrazovnih sustava 2019./2020.: Shematski dijagrami* (2019). Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije.
73. Šoljan, Nikša Nikola (2003), Pedagogijska znanost na prijelazu u 21. stoljeće: kontekstualizacija pedagogijskih razvoja. U: Hrvoje Vrgoč (ur.), *Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvitku hrvatskog društva*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 23-43.
74. Šooš, Edita (1991), Reforme odgoja i obrazovanja u razvijenim zemljama – problemi i načini rješavanja. *Napredak*, 132, br. 4, str. 430-435.
75. Tot, Lajoš (1976), Putevi formiranja samoupravne i suvremene osnovne škole. *Pedagoški rad*, 31, br. 3-4, str. 130-140.
76. *Uputnik Europske komisije, Poglavlje 18: Obrazovanje i osposobljavanje*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske (18. kolovoza 2003.)
77. Uzelac, Vinka (1978), Razvoj našeg odgojno-obrazovnog sistema. *Pedagoški rad*, 33, br. 9-10, str. 433-438.
78. *Valorizacija Nastavnog plana i programa za osnovnu školu u SR Hrvatskoj* (1977). Zagreb: Zavod za prosvjetno-pedagošku službu.
79. Vassiliou, Androulla; Šemeta, Algirdas (2012), *Ključni podaci o obrazovanju u Europi 2012*. Brussels: Izvršna agencija za obrazovanje, audioobrazovnu politiku i kulturu.
80. Vasta, Ross; Haith, Marshall M; Miller, Scot A. (1998), *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
81. *Vodič kroz Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu* (2005). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
82. Vrgoč, Hrvoje (1991), *Valorizacija Nastavnog plana i programa osnovne škole u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zavod za školstvo.
83. Zakon o centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja. *Narodne novine*, br. 151, 2004; Izmjene i dopune br. 116/2021.
84. Zidarić, Vinko (1996), Europska dimenzija u obrazovanju – njezin nastanak, razvitak i aktualno stanje. *Društvena istraživanja*, 5, br. 1 (21), str. 161-181.

Longer duration of compulsory schooling in Croatia: The much-needed Europeanization of Croatian education has not yet been achieved

Summary

The subject of this research is the structure of the school system in Croatia and some European countries with special reference to the duration of general compulsory schooling. In doing so, a descriptive method with a historical-comparative approach is applied. In this article, the author presents the efforts of some European countries, especially the countries of the European Union, to reform the structure of the school system with the aim of extending compulsory schooling. In this context, the author presents the efforts of the Republic of Croatia known as the Europeanization of Croatian education after the 1990s, with special reference to the follow-up of those reform proposals that envisaged changing the structure of the school system and extending the duration of compulsory schooling.

The research confirmed that structural changes in the school system were carried out in most European countries between the 1970s and 1980s, but already in the first years after the Second World War. Changing the school system is a continuous process, and extending the duration of general compulsory schooling is an effort that continues even in modern conditions. Such efforts were not consistently followed in Croatia. In the same way, not all reform documents after the 1990s, which provided for a longer duration of compulsory schooling (nine and ten years), were implemented. Thus, attempts at Europeanization failed in one of the important changes in the school system.

There are four groups of reasons for the longer duration of compulsory schooling in Croatia: to join the development of a common society (the European Union), to achieve a common European educational orientation, to respect the specifics of the psychophysical development of children and young people, and to meet the specific needs of Croatian society.

Keywords: Europeanization; the European dimension of education; innovations; reformology; reform; education system; schooling; school system.

Prof. dr. sc. Vladimir Strugar

Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU-a u Bjelovaru

Antuna Branka Šimića 1, HR – 43000 Bjelovar

pedagog386@gmail.com